

## บทที่ ๓

### บทบาทของพระมหาลลภิกษุที่ได้รับเอตทัคคะ

ในบทนี้จักได้เรียบเรียงถึงบทบาทของมหาลลภิกษุที่ได้รับเอตทัคคะในพระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาล โดยชี้ให้เห็นถึงบทบาทและหน้าที่ในด้านต่างๆ ที่เหล่าพุทธบริษัท ๔ โดยเฉพาะภิกษุบริษัทจำต้องปฏิบัติให้ได้ถึงจะสมกับคำว่า “พุทธสาวกขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า” โดยมีประเด็นที่สำคัญๆ ดังนี้

#### ๓.๑ พระอัญญาโกณฑัญญะเถระ

##### ๓.๑.๑ บทบาทก่อนบวช

เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะประสูติได้ ๕ วัน พระเจ้าสุทโธทนะพระบิดา ได้เชิญพราหมณ์ ๑๐๘ คน มาเลี้ยงโภชนาหารในพระราชนิเวศน์ เพื่อทำพิธีทำนายพระลักษณะ ตามราชประเพณี ให้คัดเลือกพราหมณ์ผู้มีความเชี่ยวชาญเป็นพิเศษจาก ๑๐๘ คน เหลือ ๘ คน และมีโกณฑัญญะอยู่ในจำนวน ๘ คน นี้ด้วยในบรรดาพราหมณ์ทั้ง ๘ คนนั้น โกณฑัญญะมีอายุน้อยที่สุดจึงทำนายเป็นคนสุดท้ายฝ่ายพราหมณ์ ๗ คนแรก ได้พิจารณาตรวจดูพระลักษณะของสิทธัตถะอย่างละเอียด เห็นถูกต้องตามตำรามหาบุรุษลักษณะพยากรณ์ศาสตร์ ครบทุกประการแล้ว จึงยกนิ้วมือขึ้น ๒ นิ้ว เป็นสัญลักษณ์ในการทำนายเป็น ๒ นัย เหมือนกันทั้งหมดว่า “พระราชกุมารนี้ ถ้าดำรงอยู่ในเพศฆราวาส จักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ปราบปรามได้รับชัยชนะทั่วปฐพีมณฑล ถ้าออกบวชจักได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นศาสดาเอกในโลก แนะนำสั่งสอนเวไนยสัตว์ โดยไม่มีศาสดาอื่นยิ่งไปกว่า “ส่วนโกณฑัญญะพราหมณ์ ได้สั่งสมบารมีมาครบถ้วนตั้งแต่อดีตชาติ และมีความปัญญารู้มากกว่า ได้พิจารณาตรวจดูพระลักษณะของพระกุมาร โดยละเอียดแล้ว ได้ยกนิ้วขึ้นเพียงนิ้วเดียวเป็นการยืนยันการพยากรณ์อย่างเด็ดเดี่ยวเป็นนัยเดียวเท่านั้นว่า พระราชกุมาร ผู้บริบูรณ์ด้วยมหาบุรุษลักษณะอย่างนี้ จะไม่อยู่ครองเพศฆราวาสอย่างแน่นอน จักต้องเสด็จออกบรรพชา และได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างมิต้องสงสัย”<sup>๑</sup>

ครั้นกาลเวลาล่วงเลยมาถึง ๒๙ ปี เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกบรรพชา โกณฑัญญะพราหมณ์ทราบข่าวก็ดีใจ เพราะตรงกับคำทำนายของตน จึงรีบไปชวนบุตรของพราหมณ์ทั้ง ๗ คนที่ร่วมทำนายด้วยกันนั้น โดยกล่าวว่า “บัดนี้ เจ้าชายสิทธัตถะราชกุมาร โอโรสของพระเจ้าสุทโธทนะ

---

<sup>๑</sup>บรรจบ บรรณรุจิ, อสติมหาสาวก, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : กองทุนศึกษาพุทธสถาน, ๒๕๓๗), หน้า ๑๕-๑๖.

เสด็จออกบรรพชาแล้ว พระองค์จักได้ตรัสรู้เป็นพระสัพพัญญูเจ้าแน่นอน ถ้าบิดาของพวกท่านยังมีชีวิตอยู่ ก็คงจะออกบวชด้วยกันกับเรา ถ้าท่านทั้งหลายปรารถนาจะบวชก็จงบวชตามเสด็จพระมหาบุรุษพร้อมกันเถิด บุตรพราหมณ์เหล่านั้น ยอมออกบวชเพียง ๔ คน คือ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ และ อัสสชิ โภณทัณณะ จึงพามาณทั้ง ๔ คนนั้นพร้อมทั้งตนด้วยรวมเป็น ๕ ได้นามบัญญัติว่า ปัญจวัคคีย์”<sup>๒</sup> ออกบวชสืบเสาะติดตามถามหาพระมหาบุรุษไปตามสถานที่ต่างๆ จนมาพบพระพุทธองค์ กำลังบำเพ็ญความเพียรอยู่ที่ตำบลอุรุเวลาเสนานิคมด้วยความมั่นใจว่าพระองค์จะได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณอย่างแน่นอน จึงพากันเข้าไปอยู่เฝ้าทำกิจวัตรอุปัฏฐาก ด้วยการจัดน้ำใช้ น้ำฉัน และ ปัดกวาดเสนาสนะ เป็นต้น ด้วยหวังว่าเมื่อพระองค์ได้ตรัสรู้แล้ว จะได้แสดงธรรมโปรดพวกตนให้รู้ตามบ้างเมื่อพระมหาบุรุษ ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยาอย่างอุกฤษฏ์เป็นเวลาถึง ๖ ปี ก็ยังไม่ได้บรรลุพระโพธิญาณ จึงทรงพระดำริว่า “วิธีนี้คงจะไม่ใช่ทางตรัสรู้” จึงทรงเลิกละความเพียรด้วยวิธีทรมาณกาย หันมาบำเพ็ญเพียรทางจิต เลิกอดพระกระยาหาร กลับมาเสวยตามเดิม เพื่อบำรุงพระวรกายให้แข็งแรงฝ่ายปัญจวัคคีย์ ผู้มีความเลื่อมใสในการปฏิบัติ แบบทรมาณร่างกาย ครั้นเห็นพระ โพธิสัตว์ละความเพียรนั้นแล้ว ก็รู้สึกหมดหวัง จึงพากันเลิกหนีทิ้งพระโพธิสัตว์ ให้ประทับอยู่ตามลำพังพระองค์เดียว พากันเที่ยวสัญจรไปพักอาศัยอยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน กรุงพาราณสี

ครั้นพระโพธิสัตว์ ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ทรงดำริพิจารณาหาบุคคลผู้สมควรจะรับฟังพระปฐมเทศนา และตรัสรู้ตามได้โดยเร็วในขั้นแรก พระองค์ทรงระลึกถึงอาจารย์ทั้งสองที่พระองค์เคยเข้าไปศึกษา คือ อาฬารดาบสกาลามโคตร แต่ได้ทราบที่ท่านได้ถึงแก่กรรมไปได้ ๗ วัน แล้วและอีกท่านหนึ่ง คือ อุทกดาบสรามบุตร แต่ก็ได้ทราบด้วยพระญาณ ว่าท่านเพิ่งจะสิ้นชีพไปเมื่อวันวานนี้เองต่อจากนั้น พระพุทธองค์ทรงระลึกถึง ปัญจวัคคีย์ ผู้ซึ่งเคยมีอุปการคุณแก่พระองค์ เมื่อสมัยทำทุกรกิริยา และทรงทราบว่าขณะนี้ท่านทั้ง ๕ พักอาศัย อยู่ที่ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ทรงดำริดังนี้แล้ว จึงได้เสด็จพุทธดำเนินไปสู่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน

ฝ่ายปัญจวัคคีย์ นั่งสนทนากันอยู่ เห็นพระพุทธองค์เสด็จมาแต่ไกลเข้าใจว่า พระองค์เสด็จมาเพื่อแสวงหาผู้อุปัฏฐาก จึงทักท้วงกันว่า “พระสมณโคดม นี้ คลายความเพียรแล้วเวียนมาเพื่อความเป็นคนมักมาก พวกเราไม่ควรไหว้ ไม่ควรลุกขึ้นต้อนรับ ไม่รับบาตรและจีวรของพระองค์เลย เพียงแต่จัดอาสนะไว้ เมื่อพระองค์ปรารถนาจะประทับนั่ง ก็จงนั่งตามพระอริยาบถเถิด” ครั้นพระพุทธองค์เสด็จมาถึง ต่างพากันลืมกติกาที่นัดหมายกันไว้ กลับทำการต้อนรับเป็นอย่างดีดังที่เคยทำมา แต่ยังใช้คำทักทายว่า “อาวุโส” และเรียกพระนามว่า “โคดม” อันเป็นถ้อยคำที่แสดงความไม่เคารพ ดังนั้น พระพุทธองค์ทรงห้ามแล้วตรัสว่า “อย่าเลย พวกเธออย่างกล่าวอย่างนั้น บัดนี้ ตถาคตได้บรรลุอมตธรรมเองโดยชอบ

<sup>๒</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗.

แล้ว เธอทั้งหลายจงตั้งใจฟังเถิด เราจะแสดงให้ฟัง เมื่อเธอปฏิบัติตามที่เราสอนแล้ว ไม่นานก็จะบรรลุธรรมนั้น” “อาวุโสโคดม แม้พระองค์บำเพ็ญอย่างอุกฤษฏ์เห็นปานนั้น ก็ยังไม่บรรลุธรรมพิเศษอันใด บัดนี้พระองค์คลายความเพียรนั้นแล้วหันมาปฏิบัติเพื่อความเป็นคนมักมากแล้วจะบรรลุธรรมได้อย่างไร” พระพุทธองค์ตรัสเตือนปัญจวัคคีย์ให้ระลึกถึงความหลังว่า “ท่านทั้งหลายจำได้หรือไม่ว่า วาจาเช่นนี้ เราเคยพูดกับท่านบ้างหรือไม่” ปัญจวัคคีย์ ระลึกขึ้นได้ว่า พระองค์ไม่เคยตรัสมา ก่อนเลย จึงยินยอมพร้อมใจกันฟังพระธรรมเทศนาโดยเคารพ<sup>๓</sup>

หลังจากที่กลุ่มปัญจวัคคีย์ได้ฟังพระธรรมเทศนาจบ อัญญาโกณฑัญญะพราหมณ์ได้ดวงตาเห็นธรรมและทูลขออุปสมบท โดยที่ท่านเป็นผู้ที่ได้ดวงตาเห็นธรรมและขอบวชในพระพุทธศาสนาเป็นท่านแรก และเป็นระยะเริ่มแรกที่พระพุทธองค์ทรงบวชกุลบุตรด้วยพระองค์เอง เรียกการบวชแบบนี้ว่า “เอหิภิกขุอุปสัมปทา” การอุปสมบทในรูปแบบนี้เกิดขึ้นในตอนต้นพุทธกาล ซึ่งคณะสงฆ์ยังมีไม่มากนัก ขั้นตอนก็ไม่ยุ่งยากซับซ้อน ดังเช่นตอนพระพุทธองค์ประทานการอุปสมบทให้แก่ท่านอัญญาโกณฑัญญะ เพียงแต่พระพุทธองค์ตรัสว่า “เธอจงเป็นภิกษุมาเถิดธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด หลังตรัสจบแล้วก็ถือว่าผู้นั้นสำเร็จเป็นพระภิกษุโดยสมบูรณ์”<sup>๔</sup>

พระอัญญาโกณฑัญญะเป็นผู้ได้รับการยกย่องจากพระบรมศาสดาว่า

เป็นยอดเยี่ยมกว่าภิกษุทั้งหลายผู้รัตตัญญู สาเหตุที่ท่านเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย เพราะในอดีตชาติของพระอัญญาโกณฑัญญะ ได้ถวายปฐมภัตแด่พระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระและได้รับการพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าปทุมุตตระว่าในอีกแสนกัป พระศาสดาพระนามว่าโคดม ตามพระโคตรจกเสด็จอุบัติในโลก ถึงความเป็นมนุษย์ ได้ออกบวชเป็นบรรพชิตอยู่ ๖ ปี ในปีที ๗ พระพุทธเจ้าจักทรงประกาศสัจจะ ภิกษุมีนามชื่อว่าโกณฑัญญะ ทำให้แจ้งเป็นองค์แรก เมื่อเราออกบวช ได้บวช ตามพระโพธิสัตว์ ความเพียรเราทำดีแล้ว เราบวชเป็นบรรพชิตเพื่อต้องการจะเผากิเลส บัดนี้ เราบรรลุอมตบทอันสงบ ระงับ ยอดเยี่ยมนั้นแล้ว เรากำหนดรู้อาสวะทั้งปวงแล้ว ไม่มีอาสวะ คุณวิเศษเหล่านี้ คือ ปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖<sup>๕</sup>

<sup>๓</sup>เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗.

<sup>๔</sup>วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๒/๗๗.

<sup>๕</sup>บรรจบ บรรณรุจิ, อสัติมหาสาวก, หน้า ๑๘.

พระพุทธองค์ ทรงประกาศพระสัพพัญญุตญาณแก่เหล่าปัญจวัคคีย์ โดยตรัสพระธรรมจักรกัปปวัตนสูตร เป็นปฐมเทศนา ซึ่งเนื้อความในพระธรรมเทศานี้ พระพุทธองค์ทรงดำเนินหนทางปฏิบัติอันไร้ประโยชน์ ๒ ทาง ที่บรรพชิตไม่ควรเสพ ได้แก่

๑) กามสุขัลลิกานุโยค การปฏิบัติที่ย่อหย่อนเกินไป แสวงหาแต่กามสุขอันพัวพันหมกมุ่นแต่รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส ซึ่งเป็นสิ่งเลวทราม เป็นเหตุให้ตั้งบ้านเรือน เป็นกิจของคนกิเลสหนา มิใช่ของพระอริยะ มิใช่ทางตรัสรู้หาประโยชน์มิได้

๒) อตตกิลมณานุโยค การปฏิบัติตนให้ได้รับความลำบาก เคร่งครัดเกินไป กระทำตนให้ได้รับความทุกข์ทรมาน เป็นการกระทำที่เหนื่อยเปล่า ไม่มีประโยชน์ มิใช่ทางแห่งความหลุดพ้น<sup>๖</sup>

จากนั้น พระพุทธองค์ตรัสชี้แนะวิธีปฏิบัติ แบบ “มัชฌิมาปฏิปทา” คือ การปฏิบัติแบบกลางๆ ไม่ย่อหย่อนเกินไปแบบประเภทที่หนึ่ง และไม่ตึงเกินไป แบบประเภทที่สอง ดำเนินตามทางสายกลางซึ่งเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ เรียกว่า อริยอัฏฐังคิกมรรค คือทางอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ ประกอบด้วย

- (๑) สัมมาทิฐิ เห็นชอบ (ปัญญาเห็นในอริยสัจ ๔)
- (๒) สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ (ดำริออกจากกาม เบียดเบียนพยายาม)
- (๓) สัมมาวาจา เจรจาชอบ (เว้นจากวจีหุจรีต ๔)
- (๔) สัมมากัมมันตะ ทำการงานชอบ (เว้นจากกายหุจรีต ๓)
- (๕) สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ (เว้นจากเลี้ยงชีพในทางที่ผิด)
- (๖) สัมมาวายามะ เพียรชอบ (เพียรละความชั่วทำความดี)
- (๗) สัมมาสติ ระลึกรู้ชอบ (ระลึกในสติปัฏฐาน ๔)
- (๘) สัมมาสมาธิ ตั้งจิตไว้ชอบ (เจริญฌานทั้ง ๔)<sup>๗</sup>

เมื่อจบพระธรรมเทศนา ธรรมจักรุ คือ ดวงตาเห็นธรรมอันปราศจากธุลีมลทิน เกิดขึ้นแก่โกณฑัญญะว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดมีความดับไปเป็นธรรมดา” พระพุทธองค์ ทรงทราบว่า โกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรม เป็นพระโสดาบันบุคคลในพระพุทธศาสนาแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานด้วยความพอพระทัยด้วยพระดำรัสว่า “อญญาสิ วต โภ โกณทญโญ อญญาสิ วต โภ โกณทญโญ” ซึ่งแปลว่า “โกณฑัญญะ ได้รู้แล้วหนอ โกณฑัญญะ ได้รู้แล้วหนอ” ด้วยพระพุทธดำรัสนี้ คำว่า “อญญา” จึงเป็นคำนำหน้าชื่อของท่าน โกณฑัญญะ ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา จนเป็นที่รู้ทั่วกันว่า พระอัญญาโกณฑัญญะ”<sup>๘</sup> “มรรคในฐานะพรหมจรรย์ หรือพุทธจริยธรรมทางอันเป็นหนทาง

<sup>๖</sup>วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓-๑๗/๑๕-๑๙.

<sup>๗</sup>ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๑๓/๓๒.

<sup>๘</sup>หลวงวิจิตรวาทการ, ศาสนาสาก เล่มที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสร้างสรรค์บุ๊คส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๕๕๒.

แห่งการหลุดพ้น “มรรค มีชื่อเต็มว่า อริยอัฏฐังคิกมรรค (อริย + อัฏฐังคิก + มรรค) เรียกเป็นไทยว่า อริยอัฏฐังคิกมรรค ก็มี อริยอัฏฐังคิกมรรค ก็มี อารยอัฏฐังคิกมรรค ก็มี หมายถึง ทางมีองค์แปด ประการอันประเสริฐ ทางมีองค์ ๘ ของพระอริยะ ทางมีองค์ ๘ ที่ทำให้บุพพชนเป็นพระอริยะ ทางมี องค์ ๘ ที่พระอริยะคือพระพุทธเจ้าทรงค้นพบ หรือมรรคาอันประเสริฐมีองค์ประกอบ ๘ อย่าง องค์ หรือองค์ประกอบ ๘ อย่าง หรือเรียกว่า “มรรคมีองค์ ๘” ซึ่งมีความหมายชัดเจนหมายถึงทางสาย เดียวที่มีส่วนประกอบ ๘ อย่าง หรือเรียกว่า “อริยมรรคมีองค์ ๘”<sup>๙</sup>

สรุปว่า พระอัญญาโกณฑัญญะ เป็นพระอริยสาวกรูปสำคัญที่ได้รับยกย่องในฐานะที่เป็น พระอริยสาวกผู้มีความเลิศในฐานะผู้รู้ราตรีนาน หรือ รัตตัญญู และเป็นผู้ทำให้พระพุทธศาสนามี องค์ประกอบครบสมบูรณ์ คือ “พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ หรือพระรัตนตรัย”

### ๓.๑.๒ บทบาทหลังบวช

บทบาทของพระอัญญาโกณฑัญญะเถระ ประมวลได้ ดังนี้

๑. เป็นพระสงฆ์รูปแรกในพุทธศาสนา เมื่อท่านได้บรรลुरुธรรมเป็นพระโสดาบัน แล้ว ท่านได้กราบทูลขออุปสมบท พระพุทธองค์ประทานการอุปสมบทให้ด้วยพระดำรัสว่า “เธอจง เป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด” ด้วยพระวาจาเพียงเท่านั้น โกณฑัญญะ ก็สำเร็จเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา นับว่าเป็นพระสงฆ์รูป แรกในโลก และการอุปสมบทด้วยวิธีนี้เรียกว่า เอหิภิกขุอุปสัมปทาวันต่อ ๆ มา ท่านที่เหลืออีก ๔ คน ก็ได้บรรลุปะเป็นพระโสดาบัน และอุปสมบทด้วยกันทั้งหมด พระพุทธองค์ทรงพิจารณาเห็นว่า พระปัจ จัคคีย์ มีญาณแก่กล้า พอที่จะบรรลुरुธรรมเบื้องต้นได้แล้ว จึงตรัสพระธรรมเทศนา “อนัตตลักขณสูตร” คือสูตรที่แสดงลักษณะแห่งเบญจขันธ์ว่าเป็นอนัตตาความไม่มีตัวตน โปรดพระปัญจวัคคีย์ เมื่อจบ พระธรรมเทศนา ก็ได้บรรลุปะพระอรหันต์ผล เป็นพระอเสขบุคคลด้วยกันทั้งหมด ขณะนั้น มีพระอรหันต์ เกิดขึ้นในโลก ๖ องค์ รวมทั้งพระพุทธองค์ด้วย

๒. ได้รับยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะด้านรัตตัญญู เพราะความที่ท่านเป็นพระ เถระ ผู้มีอายุพรรษากาลมาก มีประสบการณ์มาก จึงได้รับยกย่องจากพระบรมศาสดา ในตำแหน่ง เอตทัคคะ เป็นเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในทาง ผู้รัตตัญญู หมายถึง ผู้รู้ราตรีนาน<sup>๑๐</sup>

### ๓.๑.๓ บทบาทด้านการเผยแผ่

พระอัญญาโกณฑัญญะเถระ หลังได้เป็นพระภิกษุและบรรลुरुธรรมขั้นสูงสุดนั้น นับว่า เป็นคณะพระธรรมจาริกุ่นแรก เมื่อออกพรรษาปวารณาแล้ว พระพุทธองค์ทรงส่งออกไปประกาศ พระศาสนาพร้อมกับพระสาวกรุ่นแรก จำนวน ๖๐ รูป ท่านได้เดินทางไปยังบ้านเดิมของท่าน ได้นำ

<sup>๙</sup>ที.ม. (ไทย), ๑๐/๓๓๕ – ๓๓๗.

<sup>๑๐</sup>ที.ม. (ไทย), ๑๐/๓๓๗.

หลานชายชื่อ ปุณณมันตานี ซึ่งเป็นบุตรของ นางมันตานี ผู้เป็นน้องสาวของท่านมาบวช และได้มีชื่อว่า “พระปุณณมันตานีบุตรเถระ” พระปุณณมันตานีบุตรท่าน “เมื่อบวชแล้วก็ได้บำเพ็ญเพียรจนบรรลุพระอรหัตผล ต่อมาพระบรมศาสดาได้ทรงสถาปนาท่านไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะของเหล่าภิกษุผู้เป็นธรรมกถึก”<sup>๑๑</sup>

สรุปว่า พระอัญญาโกณฑัญญเถระ แม้มีบทบาทในด้านการเผยแผ่ที่เด่นชัด แต่สาวกที่ท่านได้ชักนำเข้ามาบวชเป็นสาวกที่ได้รับการยกย่องจากพระพุทธองค์ว่าเป็นพระธรรมกถึกชั้นยอด และมีบทบาทในการเผยแผ่อย่างมาก สามารถช่วยงานทางพุทธศาสนาด้านการเผยแผ่ได้อย่างยอดเยี่ยม พระอัญญาโกณฑัญญเถระ ท่านมีบทบาททั้งก่อนและหลังบวชที่สำคัญ กล่าวคือ ก่อนบวช ท่านเป็น ๑ ในพราหมณ์ ๘ คนที่ได้รับเชิญเข้าทำนายนายเจ้าชายสิทธัตถะ และท่านเป็นพราหมณ์หนุ่มเพียงคนเดียวที่ทำนายว่าเจ้าชายจักเสด็จออกบวชเป็นพระพุทธเจ้าเพียงสถานเดียว โดยที่ท่านเฝ้ารอคอยและตามปรนนิบัติเจ้าชายเป็นเวลาเกือบ ๖ ปี เมื่อได้ฟังพระธรรมเทศนาแล้วก็ได้บรรลุธรรมเป็นสาวกรูปแรกในพระพุทธศาสนาและได้ช่วยประกาศศาสนาในคราวปฐมด้วย นับได้ว่าท่านมีบทบาททั้งก่อนและหลังบวชมากรูปหนึ่งในบรรดาพระมหาลลภิกษุที่ได้ทำการวิจัยมา และท้ายที่สุดท่านได้รับการยกย่อง ดังนี้

๑. เป็นผู้ที่มีประสบการณ์มาก พระอัญญาโกณฑัญญะ มีประสบการณ์มากมีความรอบรู้ทั้งทางคตโลกคตธรรม ซึ่งเกิดจากการได้ศึกษาเล่าเรียนและมีความเชี่ยวชาญในวิชาที่เรียนตลอดถึงการนำวิชาความรู้ที่ได้รับมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต อาศัยประสบการณ์มาปรับปรุงแก้ไขในส่วนที่บกพร่อง

๒. เป็นผู้มีความสันโดษ พอใจในสิ่งที่ตนเองมีอยู่ ตามประวัติกล่าวว่าพระอัญญาโกณฑัญญะชอบความสงบไม่ชอบคลุกคลีกับหมู่คณะ ยินดีในเสนาสนะป่า

๓. เป็นผู้มีความกล้า พระอัญญาโกณฑัญญะเมื่อได้รับฟังพระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าตรัสแสดงโปรดครั้งแรก สามารถรู้ธรรมได้อย่างฉับพลัน ได้ดวงตาเห็นธรรมและทูลขออุปสมบทเป็นพระภิกษุรูปแรกในพระพุทธศาสนา

๔. เป็นผู้ไม่เหตผล เมื่อคราวที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปแสดงธรรมโปรดเป็นครั้งแรก พระอัญญาโกณฑัญญะได้นัดแนะกับท่านอื่นๆ ไม่ให้แสดงอาการต้อนรับ ไม่ทักทาย แต่เมื่อพระพุทธเจ้าทรงเตือนให้นึกถึงความหลัง ท่านไม่หวั่นคือ เป็นผู้ไม่เหตผลเมื่อฟังพระธรรมเทศนาแล้วได้ดวงตาเห็นธรรมสำเร็จเป็นพระโสดาบัน

---

<sup>๑๑</sup> ประวัติพระอัญญาโกณฑัญญเถระเอตทัคคะผู้เป็นรัตตัญญูรู้ราตรีนาน, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : [http://www.dharma-gateway.com/monk/great\\_monk/pra-unyakontanya.htm](http://www.dharma-gateway.com/monk/great_monk/pra-unyakontanya.htm), (สืบค้น ๒๐ กันยายน ๒๕๕๕).

พระอัญญาโกณฑัญญะ นับว่าเป็นพระสงฆ์องค์แรกในพระพุทธศาสนา ที่อุปสมบทด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทา ซึ่งเป็นรูปแบบการบวชรูปแบบแรกๆ ในพระพุทธศาสนา เป็นผู้มีความสำคัญที่ส่งผลให้พระรัตนไตรครบบริบูรณ์ คือ “พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์” เรียกว่า รัตนสาม หรือ แก้วสามประการ ก่อนปรินิพพาน พระเถระอยู่ในป่าตลอด ๑๒ ปี ครั้นท่านได้ตรวจดูอายุสังขารก็ทราบว่่าสิ้นแล้ว จึงพิจารณาถึงสถานที่ที่ควรจะปรินิพพาน ท่านพิจารณาว่า เหล่าช้างทั้งหลายบำรุงเราถึง ๑๒ ปี กระทำกิจยากที่ผู้อื่นจะทำได้ เราจักขออนุญาตพระศาสดาปรินิพพานในที่ใกล้ ๆ ช้างเหล่านั้นแหละ แล้วจึงเหาะไปยังสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นถึงท่ามกลางสงฆ์อันมีพระบรมศาสดาเป็นประธาน แวดล้อมด้วยหมู่พุทธบริษัทแล้ว ท่านจึงถวายบังคมพระบรมศาสดา แล้วจึงประกาศชื่อด้วยพิจารณาว่า ท่านละเมืองไปอยู่ป่านานถึง ๑๒ ปี ในหมู่ชนทั้งหลายที่มาเฝ้าพระพุทธองค์ คนบางพวกจำพระเถระได้ บางพวกจำไม่ได้ บรรดาคนเหล่านั้น คนเหล่าใดที่ไม่รู้จักพระเถระ จักคิดร้ายว่า พระแก่ศรัทธาชาวโพลนหลังโกงซี้โครงคดรูปนี้ทำปฏิสันถารกับพระศาสดา คนเหล่านั้นจักตกในอบาย แต่คนเหล่าใดรู้จักพระเถระ ก็จักเลื่อมใสว่าเป็นมหาสาวกปรากฏในหมื่นจักรวาลเหมือนพระศาสดา คนเหล่านั้นจักเข้าถึงสวรรค์ ดังนี้ เพื่อจะปิดทางอบาย เปิดทางสวรรค์สำหรับชนเหล่านั้น ท่านจึงได้ประกาศชื่อของท่าน

ครั้นแล้วพระเถระจึงทำปฏิสันถารกับพระศาสดาขออนุญาตกาลปรินิพพานว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อายุสังขารของข้าพระองค์สิ้นแล้ว ข้าพระองค์จักปรินิพพาน พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามว่า โกณฑัญญะเธอจักปรินิพพานที่ไหน พระเถระทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ช้างทั้งหลายที่เป็นอุปฐากของข้าพระองค์ได้กระทำกิจที่ผู้อื่นทำได้ยาก ข้าพระองค์จักปรินิพพานในที่ใกล้ๆ ช้างเหล่านั้น พระศาสดาทรงอนุญาตพระเถระทำประทักษิณพระศพลแล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ การเห็นครั้งนั้น เป็นการเห็นครั้งแรกของข้าพระองค์ ครั้นนี้เป็นการเห็นครั้งสุดท้าย มหาชนเมื่อทราบข่าวก็ร้องให้คร่ำครวญอยู่ พระเถระถวายบังคมพระศาสดาแล้วออกมายืนที่ซุ้มประตู สั่งสอนมหาชนเหล่านั้นว่า ท่านทั้งหลาย อย่าเศร้าโศกเลยอย่าคร่ำครวญเลย เป็นพระพุทธเจ้าก็ตาม เป็นพุทธสาวกก็ตาม สังขารที่เกิดขึ้นแล้ว ชื่อว่าไม่แตกทำลาย ย่อมไม่มี แล้วท่านก็เหาะไปลงที่ริมสระมณฑาภินี สรงน้ำในสระโบกขรณีนั่งสงบห่มจีวรแล้ว เก็บงำเสนาสนะ เข้าผลสมาบัติล่วง ๓ ยาม ปรินิพพานเวลาจวนสว่าง ต้นไม้ทุกต้นไม้หิมวันตประเทศได้นมน์อมออกผลบูชาพร้อมกันเวลาพระเถระปรินิพพาน

ช้างตัวเข้าเฝ้าไม่รู้ว่่าพระเถระปรินิพพานจัดน้ำบัวปากและไม้ชำระฟันทำวัตรปฏิบัติแต่เช้าตรู่ นำของควรเคี้ยวและผลไม้มายื่นอยู่ที่ท้ายที่จงกรม ช้างนั้นไม่เห็นพระเถระออกมาจนพระอาทิตย์ขึ้นคิดว่า นี้อะไรกันหนอ เมื่อก่อน พระผู้เป็นเจ้าจงกรม ล้างหน้าแต่เช้าตรู่วันนี้ยังไม่ออกจากบรรณศาลา จึงเขย่าประตูกุฎี และดูเห็นพระเถระกำลังนั่ง จึงเหยียดวงออกลูบคลำค้นหาลมอัสสาสปัสสาสะ รู้ว่่าลมอัสสาสปัสสาสะขาด พระเถระปรินิพพานแล้ว จึงสอดวงเข้าในปากร้องเสียงดังลั่น

ท้าวหิมนันตประเทศได้มีเสียงบันลือเป็นอันเดียวกัน ช้าง ๘,๐๐๐ ประชุมกันยกพระเถระขึ้นนอนบนกระพองของหัวหน้าโขลง ถือกิ่งไม้ที่มีดอกบานสะพรั่ง แวดล้อมแห่ไปท้าวหิมนันตแล้วมายังที่ของตนตามเดิม

ท้าวสักกเทวราชปรึกษาพระวิษณุกรรมเทพบุตรว่า พระอัญญาโกณฑัญญะเถระปรินิพพานเสียแล้ว เราจักกระทำสักการะ ท่านจงเนรมิตปราสาทยอดขนาด ๙ โยชน์ล้วนแล้วด้วยรัตนะทุกอย่าง พระวิษณุกรรมเทพบุตรทำตามท้าวบัญชาแล้ว ให้พระเถระนอนในปราสาทนั้น ได้มอบหมายปราสาทให้แก่ช้างทั้งหลาย ช้างเหล่านั้นยกปราสาทเวียนหาหิมนันตประมาณ ๓,๐๐๐ โยชน์หลายรอบ พวกอากาศเทวดารับจากวงของช้างเหล่านั้น แล้วแห่แห่นปราสาทขึ้นไปจนถึงพรหมโลกครั้งแล้วพวกพรหมได้ให้ปราสาทแก่พวกเทวดา พวกเทวดาได้ให้ปราสาทแก่ช้างทั้งหลายตามเดิม

เทวดาแต่ละองค์ได้นำท่อนจันทร์ประมาณ ๔ องค์มา ได้มีจิตกาธานประมาณ ๙ โยชน์ พวกเทวดายกเรือนยอดขึ้นสู่จิตกาธาน ภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป เหาะมาสาธยายตลอดคืน พระอนุรุทธเถระแสดงธรรม เทวดาเป็นอันมากได้ตรัสรู้ธรรม ในวันรุ่งขึ้นเวลาอรุณขึ้นนั้นเอง เทวดาทั้งหลายให้ดับจิตกาธานแล้ว เอาพระธาตุมีสีดังดอกมะลิถมบรรจุผ้ากรองน้ำ นำมาวางไว้ในพระหัตถ์ของพระศาสดา ในเมื่อพระองค์เสด็จออกถึงชุมประตูประวิหารเวฬุวัน พระศาสดาทรงรับผ้ากรองน้ำบรรจุพระธาตุแล้ว ทรงเหยียดพระหัตถ์ไปที่แผ่นดิน พระเจดีย์เหมือนฟองเงินชำแรกแผ่นดินใหญ่ออกมา พระศาสดาทรงบรรจุพระธาตุในพระเจดีย์ด้วยพระหัตถ์ของพระองค์ หลักฐานทางโบราณคดีบ่งไว้ว่า “พระเจดีย์นั้นยังดำรงอยู่จนถึงทุกวันนี้” ณ ประเทศอินเดีย

## ๓.๒ บทบาทของพระอุรุเวลกัสสปเถระ

### ๓.๒.๑ บทบาทก่อนบวช

ในหนังสือปฐมสมโพธิ ได้ให้รายละเอียดไว้ว่า เมื่อพระพุทธองค์ ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว และจำพรรษาแรกที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ในพรรษานั้นมีพระสงฆ์สาวกผู้สำเร็จพระอรหันต์ จำนวน ๖๐ รูป เมื่อออกพรรษาปวารณาแล้ว พระบรมศาสดาได้ส่งพระสาวกทั้ง ๖๐ รูปนั้น ออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนายังถิ่นต่าง ๆ ส่วนพระองค์เองเสด็จไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคม ในระหว่างทาง เสด็จเข้าไปประทับพักผ่อนภายใต้ร่มไม้ริมทางในไร่ฝ้าย ขณะนั้นมีพระราชากุมาร ๓๐ พระองค์ ผู้ได้นามว่า “ภัททวัคคีย์” ได้พาภรรยาไปเที่ยวหาความสุขสำราญในราชอุทยาน ราชกุมารองค์หนึ่งไม่มีภรรยา จึงพาหญิงโสเภณีไปเป็นคู่เที่ยว เมื่อพวกราชากุมารกำลังเพลิดเพลินสนุกสนานกันอยู่นั้น หญิงโสเภณีได้ขโมยของมีค่าหนีไป พวกราชากุมารออกติดตามมา ได้พบพระผู้มีพระภาคที่ไร่ฝ้าย จึงเข้าไปเฝ้าแล้วกราบทูลถามว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาค พระองค์เห็นหญิงคนหนึ่งผ่านมานาหานี้ บ้างหรือไม่ พระเจ้าข้า ” “พวกท่านเห็นว่า การแสวงหาหญิงกับการแสวงหาสิ่งประเสริฐในตนสิ่งไหน

จะดีกว่ากัน” “แสวงหาสิ่งประเสริฐในตนดีกว่า พระเจ้าข้า” “ถ้าเช่นนั้น ท่านทั้งหลายจงนั่งลง ตาคตจะแสดงธรรมให้ฟัง” พระพุทธองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาให้ฟัง จนทั้งหมดได้บรรลุเป็น พระอริยบุคคล ตั้งแต่ชั้นพระโสดาบัน ถึงชั้นพระสกทาคามี และพระอนาคามีทุกพระองค์ จากนั้น พระพุทธองค์ประทานการอุปสมบทให้แล้ว ส่งไปประกาศพระพุทธศาสนา

พระบรมศาสดา เสด็จต่อไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคม เสด็จเข้าไปยังสำนักของอุรุเวลกัสสปะ ตรัสขอพักอาศัยสักหนึ่งราตรี แต่อุรุเวลกัสสปะ เห็นว่าเป็นนักบวชต่างลัทธิ จึง บ่ายเบี่ยงว่าไม่มีสถานที่ให้พัก พระบรมศาสดาจึงตรัสว่า “ธรรมดาว่าโคย่อมเข้าไปสู่ฝูงโคนักบวชก็ย่อมเข้าไปสู่สำนักของนักบวช ถ้าท่านไม่มีความหนักใจ ตาคตจะขอพักอาศัยอยู่ในโรงไฟ ซึ่งเป็นที่บูชาญูของท่านนั้น” “มหาสมณะ เราได้หนักใจ ถ้าท่านจะพักในที่นั้น แต่ว่ามีพญานาคดุร้ายและมีพิษมาก อยู่ในโรงไฟนั้น เกรงว่าท่านจะได้รับอันตรายถึงชีวิตก็ได้” เมื่ออุรุเวลกัสสปะไม่ขัดข้อง พระพุทธองค์จึงเสด็จเข้าไปในโรงไฟ ทรงพิจารณาตรวดดูสถานที่อันสมควรแล้ว ประทับนั่งสมาธิเจริญกรรมฐาน ฝ่ายพญานาค เห็นผู้แปลกหน้าผิดกลืนเข้ามาในโรงไฟของตนก็โกรธ จึงพ่นพิษออกมาเป็นควันไฟอบอวลทั่วทั้งโรงไฟ หวังจะทำอันตรายให้สิ้นชีวิต แต่พระพุทธองค์ทรงแสดงพุทธานุภาพให้ปรากฏ ด้วยการบันดาลให้ควันไฟกลับไปสัมผัสเนื้อ หนัง เอ็น และกระดูกของพญานาค ทำให้ฤทธิ์เดชของพญานาคเหือดหายไป บังเกิดความเจ็ดปวดขึ้นมาแทน<sup>๑๒</sup>

ในราตรีนั้น พระพุทธองค์ทรงทรมานพญานาค ด้วยวิธีต่างๆ ทรงเข้าเตโชกสิณสมาบัติ บันดาลให้เพลิงไหม้โรงไฟจนไฟไหม้ทั้งโรงไฟ เหล่าภูติทั้งหลายต่างมองดูด้วยความดีใจว่า “พระสมณะ คงจะวอดวาย ในกองเพลิงด้วยพิษของพญานาค อย่างแน่นอน” ในที่สุด พระพุทธองค์ ก็ทรงปราบพญานาค จนสิ้นฤทธิ์โดยสิ้นเชิงแล้วจับเอาลงไปขุดไว้ในบาตรรุ่งเช้า อุรุเวลกัสสปะ พาศิษย์ชฎิล มาตรวดดู เมื่อเป็นเหตุการณ์เช่นนั้นจึงคิดว่า “พระสมณะนี้ มีอานุภาพมาก สามารถปราบพญานาคให้พ่ายแพ้ได้ แต่ถึงกระนั้น ก็ยังมิได้เป็นพระอรหันต์เหมือนเรา” คิดดังนี้แล้ว จงยังมียอมรับนับถือ แต่ก็รู้สึกเลื่อมใสในอิทธิปาฏิหาริย์ และนิมนต์ให้พักอยู่ต่อไปได้ โดยพวกตนจะเป็นผู้นำอาหารมาถวายทุกวัน วันต่อมา พระพุทธองค์เสด็จเข้าไปประทับที่ชายป่าใกล้ๆ อาศรมของอุรุเวลกัสสปะนั้น ในยามราตรีของแต่ละคืน ได้มีทวยเทพเทวดาตั้งขึ้น จากุมหาราชทั้ง ๔ ท้าว โกสิยเทวราช และท้าวสหมบดีพรหม ต่างก็มาเข้าเฝ้าเพื่อฟังพระธรรมเทศนา ได้เปล่งรัศมีแสงสว่างทั่วทั้งไพรสณฑ์ ยังความฉงนสนเท่ห์ให้เกิดแก่อุรุเวลกัสสปะ และบริวารเป็นอย่างยิ่ง ครั้นรุ่งเช้า ได้กราบทูลถามเหตุที่มาของแสงสว่างนั้น ครั้นได้ทราบความตลอดแล้วรู้สึกศรัทธาเลื่อมใสและดำริอยู่ในใจว่า “อานุภาพของพระสมณ

<sup>๑๒</sup> มหามกุฏราชวิทยาลัย, **ปฐมสมโพธิ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๑๗-๑๒๕.

โคตมนี้อย่างใหญ่หาผู้เปรียบมิได้ แม้แต่เทพยดาทุกชั้นฟ้า ยังมาเข้าเฝ้าเพื่อขอฟังธรรม แต่ถึงจะยิ่งใหญ่เพียงใดก็ตาม ก็ยังมีได้เป็นพระอรหันต์เหมือนเช่นเรา” พระบรมศาสดา ทรงพักอยู่ในสำนักของอุรุเวลกัสสปะ เป็นเวลา ๒ เดือน ทรงแสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ ทรมานอุรุเวลกัสสปะหลายประการ แต่อุรุเวลกัสสปะ ผู้มีสันดานกระด้าง มีทิฐิแรงกล้ายังถือตนเองว่าเป็นพระอรหันต์อยู่เช่นเดิม พระพุทธองค์ทรงดำริว่า “ตถาคต จะยังโมฆบุรุษชุกฉิบนี้ ให้เกิดความสลดสังเวช” แล้วจึงตรัสว่า “ดูก่อนกัสสปะ ตัวท่านมิได้เป็นพระอรหันต์ ทางปฏิบัติของท่านยังห่างไกลต่อการสำเร็จเป็นพระอรหันต์ มิใช่ทางมรรคผลอันใดเลย ไฉนท่านจึงถือตนว่าเป็นพระอรหันต์ ท่านหลงตนเองแล้วยังหลงคนอื่น ถ้าท่านรู้สึกสำนึกตัว และปฏิบัติตามคำสอนของเรา ท่านจะได้เป็นพระอรหันต์ที่แท้จริงในไม่ช้า” อุรุเวลกัสสปะ ได้ฟังพระดำรินั้นแล้วก็รู้สึกสลดใจ ก้มศีรษะลงแทบพระบาทกราบพูลขออุปสมบท พระบรมศาสดา จึงตรัสแก่เธอว่า “กัสสปะ ท่านเป็นอาจารย์เจ้าสำนักที่ยิ่งใหญ่ มีบริวารมากกว่า ๕๐๐ คน ท่านจงบอกให้บริวารของท่านทราบทั่วกันก่อน ตถาคตจึงจะอุปสมบท ให้ท่าน”<sup>๓๓</sup>

อุรุเวลกัสสปะ จึงประกาศชักชวนชุกฉิบบริวารของตนทั้งหมด พากันลอบบริหารดาบส มีเครื่องแต่งผมเป็นชฎา และเครื่องบูชาเพลิง เป็นต้น ลงในแม่น้ำแล้วพูลขออุปสมบท พระบรมศาสดา ประทานการอุปสมบทด้วยวิธี เอหิภิกขุอุปสัมปทา พร้อมกันทั้งหมดฝ่ายหนึ่งที่สัสสปะ และ คยากัสสปะ น้องชายทั้งสองคน ซึ่งตั้งอาศรมอยู่ที่ค้ำน้ำตอนใต้ลงไปตามลำดัด เห็นบริวารของพี่ชายลอยมาตามน้ำ ทำให้คิดว่า “อันตรายคงจะเกิดมีแก่พี่ชายของตน” จึงพร้อมด้วยบริวารรับมาที่สำนักของพี่ชาย เห็นพี่ชายอยู่ในเพศพระภิกษุ จึงสอบถามได้ความว่า “พรหมจรรย์นี้ประเสริฐยิ่งนัก” จึงพากันลอบบริหารลงน้ำแล้วขออุปสมบทด้วยกัน ทั้งหมด ภูเขาคยาสี่สะ (หรือเขาพรหมโยนีตามตำนานของฮินดู) สถานที่พระพุทธองค์ทรงแสดงอาทิตตปริยายสูตรแก่หมู่ภิกษุชุกฉิบ ๑,๐๐๓ รูปจนสำเร็จพระอรหันต์ทั้งหมดพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม พอสมควรแก่พระอภัยาคัยแล้ว จึงเสด็จพร้อมด้วยหมู่ภิกษุชุกฉิบเหล่านั้น จำนวน ๑,๐๐๓ รูป ไปยัง ตำบลคยาสี่สะ และประทับอยู่ ณ ที่นั้น ทรงพิจารณาเห็นอันตรายของภิกษุใหม่ แก่กล้าแล้ว จึงตรัสเรียกท่านเหล่านั้นมาประชุมพร้อมกันแล้วตรัสพระธรรมเทศนา “อาทิตตปริยายสูตร” ทรงเปรียบเทียบสิ่งทั้งปวงเป็นของร้อนดุจเดียวกับไฟ เพื่อให้เหมาะสมกับอภัยาคัยของพวกเขา ที่เคยบูชาไฟมาก่อน พระพุทธเจ้าทรงแสดงถึงอายตนะภายใน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ เป็นของร้อน และความรู้สึกว่าเป็นสุขเป็นทุกข์ ไม่สุข ไม่ทุกข์ เพราะตาเห็นรูป หรือหูได้ยิน เป็นต้น ก็เป็นของร้อนใจความโดยสรุปก็คือ เมื่อตาเห็นรูป หูได้ยินเสียง จมูกได้กลิ่น ลิ้นลิ้มรส กายได้สัมผัส

<sup>๓๓</sup> พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ คำวัด, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๕๑), หน้า ๓๖.

และใจกระทบอารมณ์ แล้วทำให้เกิดความเร่าร้อน ร้อนเพราะราคา โทสะ และโมหะ เป็นต้น ผู้ได้สดับและรู้เท่าทันกิเลสเหล่านี้แล้ว ย่อมเปื้อนหายในสิ่งทั้งปวง เมื่อเปื้อนหายย่อมคลายกำหนด เมื่อคลายกำหนดแล้ว จิตก็ไม่ยึดมั่นไม่ถือมั่นสิ่งเหล่านั้น ขณะที่พระบรมศาสดา ทรงแสดงพระธรรมเทศนาอยู่นั้น ภิกษุชฎิล ทั้ง ๑,๐๐๓ รูป ส่งกระแสจิตไปตามวาระแห่งพระธรรมเทศนา จิตของพวกเธอ ก็หลุดพ้นจากกิเลสอาสวะทั้งปวง สำเร็จเป็นพระอรหันต์ชีณาสพ ด้วยกันทั้งหมด<sup>๑๔</sup>

### ๓.๒.๒ บทบาทหลังบวช

พระอุรุเวลกัสสปเถระ เมื่อบวชเป็นพระภิกษุและได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้ว ได้ช่วยกิจการพระพุทธศาสนา และช่วยแบ่งเบาภาระของพระบรมศาสดา ได้เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะเมื่อสำเร็จเป็นพระอรหันต์ใหม่ๆ ได้ติดตามเสด็จพระบรมศาสดาไปสู่เมืองราชคฤห์ พระพุทธองค์ประทับอยู่ ณ ลัฏฐิวัน สวนตาลหนุ่ม พระเจ้าพิมพิสารทรงทราบ จึงพร้อมด้วยพราหมณ์ และคฤหบดีชาวเมืองมคธจำนวน ๑๒ นหุต เสด็จเข้ามาเฝ้า กราบถวายบังคมพระบรมศาสดาแล้วประทับนั่ง ณ ที่อันสมควรแก่พระองค์ ส่วนบริวารที่ติดตามมาเหล่านั้น ต่างก็แสดงกิริยาอาการต่างๆ กัน คือ บางพวกก็ถวายบังคม บางพวกก็กราบทูลสนทนา บางพวกก็ประกาศชื่อและตระกูลของตน บางพวกก็นั่งเฉยๆ ที่เป็นเช่นนี้ ก็เพราะคนเหล่านั้นยังไม่แน่ใจว่าระหว่างพระบรมศาสดากับอุรุเวลกัสสปะ นั้นใครเป็นศิษย์ใครเป็นอาจารย์กันแน่ เพราะว่า อุรุเวลกัสสปะ ก็เป็นเจ้าสำนักใหญ่ มีคนเคารพนับถือมากมาย และได้รับยกย่องว่าเป็นพระอรหันต์องค์หนึ่งพระพุทธองค์ทรงทราบวาระจิตความคิดของคนเหล่านั้นเป็นอย่างดี เพื่อปลดเปลื้องความสงสัยของคนเหล่านั้น จึงตรัสถามพระอุรุเวลกัสสปะ ว่า “กัสสปะ เธออยู่ในอุรุเวลาเสนานิคมมานาน เป็นอาจารย์สั่งสอนชฎิลให้บำเพ็ญพรต จนชุบผอม เธอเห็นโทษอะไรหรือ จึงเลิกละการบูชานั้นเสีย” พระอุรุเวลกัสสปะ เมื่อได้ฟังพุทธดำรัสแล้ว ก็ทราบถึงพุทธประสงค์ดี จึงน้อมนมัสการกราบทูลว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาค การบูชายัญทั้งหลาย ล้วนแต่มีความมุ่งหมายเพื่อให้ได้มาซึ่งกามคุณ มีรูป เสียง กลิ่น รส และ สัมผัส อันน่าปรารถนา น่ารักใคร่ น่าพอใจ ซึ่งสิ่งเหล่านั้นเป็นของร้อน บัดนี้ ข้าพระองค์ ได้รู้ชัดแล้วว่า ความรักใคร่ พอใจในกามคุณเหล่านั้น เป็นมลทิน ทำให้เศร้าหมอง ก่อให้เกิดกิเลส และความทุกข์ จึงละทิ้งการบูชาไฟนั้นเสีย บัดนี้ ข้าพระองค์ ได้เห็นธรรมอันสงบระงับแล้ว” พระเจ้าข้า ครั้นแล้ว พระเถระได้ขบศิรชะลงแทบพระบาทของพระพุทธองค์ แล้วประกาศว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์เป็นศาสดาของข้าพระพุทธเจ้าๆ เป็นสาวกของพระองค์” จากกิริยาอาการและถ้อยคำของพระเถระนั้น ทำให้บริวารของพระเจ้าพิมพิสารทั้งหมดเหล่านั้นหายสงสัย น้อมจิตลงที่ฟังพระธรรมเทศนา ดังนั้น พระบรมศาสดา จึงทรงแสดง “อนุปพุทฺธิกา” และ “อริยสัจ ๔” ให้ฟังเมื่อจบพระธรรมเทศนา พระเจ้าพิมพิสารพร้อมด้วยบริวาร

<sup>๑๔</sup>ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๐/๔๗๕.

๑๑ นหุตะ ได้บรรลุโสดาปัตติผล ส่วนอีก ๑ นหุตะ ดำรงอยู่ในไตรสรณคมน์ ประกาศตนเป็นพุทธมามกะ<sup>๑๕</sup> เป็นอันว่า “พระพุทธานุสาได้รับการประดิษฐานอย่างมั่นคง สมัยต่อมา เมื่อท่านพระอรุเวลกัสสปบวชแล้ว เครื่องโลหะ เครื่องไม้ เครื่องดินบังเกิดแก่สงฆ์เป็นอันมาก ครั้นนั้น ภิกษุทั้งหลาย คิดว่า เครื่องโลหะชนิดไหนพระผู้มีพระภาคทรงอนุญาต ชนิดไหนไม่ทรงอนุญาต เครื่องไม้ชนิดไหน ทรงอนุญาต ชนิดไหนไม่ทรงอนุญาต เครื่องดินชนิดไหนทรงอนุญาต ชนิดไหนไม่ทรงอนุญาต จึงกราบทูลเรื่องนั้นแด่พระผู้มีพระภาคลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทางทำธรรมิกภาพเพราะเหตุนี้เป็นคัมภีร์แล้วรับสั่งกะภิกษุทั้งหลายว่าดูกรภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตเครื่องโลหะทุกชนิด เว้นเครื่องประหาร อนุญาตเครื่องไม้ทุกชนิด เว้น แก้วอันอมมีแคร์ บัลลังก์ บาตรไม้และเชิงไม้ อนุญาตเครื่องดินทุกชนิด เว้น เครื่องเซ็ดเท้าและกุฎีที่ทำด้วยดินเผา”<sup>๑๖</sup>

กาลต่อมาพระพุทธรองค์ได้ทรงสถาปนาพระเถระไว้ในตำแหน่งเป็นยอดของเหล่าภิกษุผู้มีบริษัทมาก ภิกษุจำนวน พันรูป บริวารของอรุเวลกัสสปเหล่านั้น คิดด้วยความคั่นเคยของตนว่า กิจบรรพชิตของพวกเราถึงที่สุดแล้ว พวกเราจักไปภายนอกทำอะไร จึงเที่ยวห้อมล้อมท่านพระอรุเวลกัสสปอย่างเดียว บรรดาภิกษุชฎิล ทั้งสามนั้น เมื่อภิกษุชฎิลแต่ละองค์รับนิสสิตก็ได้ครั้งละองค์ ก็เป็น สองพัน เมื่อรับได้ครั้งละสององค์ ก็เป็นสามพัน ตั้งแต่นั้นมานิสสิตัก ของภิกษุชฎิลเหล่านั้นมีเท่าใด จะกล่าวถึงนิสสิตักเท่านั้น ก็ควรแล ในข้อนั้น มีวัตถุนิทาน ดังนี้ แต่ต่อมา พระศาสดาประทับอยู่ ณ พระ เขตวันวิหาร ทรงสถาปนาพระเถระไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นยอด ของเหล่าภิกษุสาวกผู้มีบริษัทมาก “โดยที่ท่านได้เกิดร่วมชาติกับพระโพธิสัตว์ดังที่ปรากฏในชาดก คือ เกิดเป็นพระเจ้าอังคตราช (หรือ พระเจ้าวิเทหราช) ผู้มีทัญญูชั่ว พระพุทธรองค์เสวยพระชาติเป็นพระเจ้ากुरुราชโพธิสัตว์ ใน มหานารทกัสสปชาดก”<sup>๑๗</sup>

สรุปว่า พระอรุเวลกัสสปเถระ นับว่ามีบทบาททั้งก่อนและหลังบวชมากรูปหนึ่งเช่นกัน กล่าวคือ ก่อนบวช ท่านเป็นคณาจารย์ที่มีผู้คนเคารพนับถือมาก และต่อมาหลังท่านได้บวชแล้ว ผู้คนที่เคารพนับถือท่านก็พลอยติดตามท่าน และได้บรรลุธรรมเป็นจำนวนมาก นับได้ว่าท่านมีบทบาทอย่างมากในการประกาศพระศาสนาที่สวนตาลหนุ่ม เมืองราชคฤห์

<sup>๑๕</sup> พระครูกลียาณสิทธิวัฒน์ (สมาน กลียาณธมโม), **เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๔), หน้า ๑๒.

<sup>๑๖</sup> มหามกุฏราชวิทยาลัย, **วินัยมุข เล่ม ๒**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๑๔๓-๑๔๔.

<sup>๑๗</sup> ชู.ชา. (ไทย) ๒๐/๘๓๔-๘๓๓/๑๙๙-๒๑๕.

### ๓.๒.๓ บทบาทด้านการเผยแผ่

พระอุรุเวลกัสสปะเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก คือ มีบทบาทการเผยแผ่ที่สัมพันธ์กับบุคคล ได้แก่ ความสัมพันธ์กับบุคคลในพระพุทธศาสนา คือ พระพุทธเจ้า และความสัมพันธ์กับบุคคลนอกศาสนา ได้แก่

ความสัมพันธ์กับเหล่าชฎิล กับความสัมพันธ์กับชาวเมืองมคธ และ บทบาทที่สัมพันธ์กับหลักการของพระพุทธเจ้าที่ท่านใช้ในการเผยแผ่ประกอบด้วย คุณสมบัติของผู้เผยแผ่ ได้แก่ ปิโย น่ารัก ครุ น่าเคารพ วจะนักขะโม การอดทนต่ออภัยคา อดทน การรู้จักพูดชี้แจงเผยแผ่ให้ได้ผล โน จัญฐานะ นิโยชะเย ไม่ชักนาผู้ฟังให้เดินผิดทางไปจากพุทธดำรัส โดยมีจุดมุ่งหมายในการสอน เพื่อให้ผู้ฟังรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็น ให้ผู้ฟังได้รับผลแห่งการปฏิบัติตามสมควร วิธีการสอนท่านใช้ลักษณะของการเปรียบเทียบกับข้ออุปมา การใช้อุปกรณ์ในการสอน การทำให้ดูเป็นตัวอย่าง การเล่นภาษา การเล่นคำและใช้คำในความหมายใหม่ การรู้จักจังหวะและโอกาส สดท้ายเทคนิคและวิธีการเผยแผ่ท่านใช้ วิธีการเข้าหาผู้มาทาง การเมือง และทางเศรษฐกิจวิธีการปฏิบัติศาสนกิจและหลักความเชื่อบางประการของศาสนาดั้งเดิม วิธีการใช้ปาฏิหาริย์ต่างๆ วิธีการปฏิรูป วิธีการสนทนา การบรรยายและตอบปัญหา ผลการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทำให้พระเจ้าพิมพิสารและประชาชนทั่วไปเกิดศรัทธาเลื่อมใสหลักธรรมศาสนาในพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก ตลอดจนทำให้ผู้ที่ยังไม่เลื่อมใสเกิดความเลื่อมใส ทำให้ผู้ที่เลื่อมใสอยู่แล้วเกิดความเลื่อมใสมากยิ่งขึ้น เป็นผลให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองอย่างรวดเร็วในแคว้นมคธ และขยายต่อไปยังแคว้นอื่นของชมพูทวีปในเวลาต่อมา<sup>๑๘</sup>

พระอุรุเวลกัสสปะ มีความสำคัญในการสร้างศรัทธาและความเชื่อมั่นให้กับเหล่าพุทธบริษัทที่ชุมนุมอยู่ ณ สวนตาลหนุ่ม (ลัฏฐิวัน) พร้อมบริวารที่เป็นศิษย์ของกลุ่มชฎิล ประมาณ ๑๐๐๓ รูปรวมทั้งตัวพระอุรุเวลกัสสปะ และพระเจ้าพิมพิสาร ท่ามกลางมหาชนที่ศรัทธาเลื่อมใสในลัทธิการบูชาไฟ และศรัทธาในท่านอุรุเวลกัสสปะ ท่านอุรุเวลกัสสปะจึงกล่าวยืนยันว่า การบูชายัญ กล่าวยกย่องรูป เสียง กลิ่น และรสที่น่าปรารถนา และกล่าวยกย่องสตรีทั้งหลาย ข้าพระพุทธเจ้ารู้ว่ำนั่นเป็นมลทิน เพราะเหตุนี้จึงไม่ยินดีในการเช่นสรวงบูชา ข้าพระพุทธเจ้าได้เห็นทางอันสงบ ไม่มีการยึดถือ ไม่มีกังวล ไม่ติดอยู่ในกามภพ ไม่ผันแปร ไม่ใช่ธรรมที่ผู้อื่นแนะนำให้บรรลุ เพราะฉะนั้น ข้าพระพุทธเจ้าจึงไม่ยินดีในการเช่นสรวงบูชา อุรุเวลกัสสปะเมื่อกราบทูลแล้วก็ลุกขึ้นไปชบศีรษะอยู่แทบพระบาท

<sup>๑๘</sup> พระมหาประวิน ปวโร (ศรีโย), “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระอุรุเวลกัสสปะในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา” ปริญญามหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา), (อยุธยา : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๓๘.

ของพระพุทธเจ้าแล้ว ได้กราบทูลว่า “ข้าแต่พระบรมศาสดา พระองค์เป็นพระศาสดาของข้าพระพุทธเจ้า ข้าพระพุทธเจ้าเป็นพระสาวก”<sup>๑๙</sup>

จากคำกล่าวนี้ ส่งผลให้พราหมณ์และคหบดีทั้ง ๑๒ นหุตนั้นเข้าใจได้ถูกต้องว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นพระศาสดาของพระอรุเวลกัสสปะซึ่งตนเคยเคารพนับถือ จึงคลายความสงสัยและเพิ่มพูนศรัทธายิ่งขึ้นในพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาเห็นว่า “บัดนี้ พราหมณ์คหบดีเหล่านั้นมีจิตอ่อนโยนสมควรที่จะฟังพระธรรมเทศนาได้แล้ว จึงทรงแสดง อนุปพุทฺถาและอริยสัจ ๔ ให้ฟัง ผลจากการที่ได้ฟังพระธรรมเทศนา พระเจ้าพิมพิสารพร้อมด้วยพราหมณ์คหบดี ๑๑ นหุตได้บรรลุโสดาปัตติผล ส่วนพราหมณ์และคหบดีที่เหลือ ๑ นหุต แม้จะไม่ได้บรรลุโสดาปัตติผลแต่ก็ได้ศรัทธามั่นคงในพระรัตนตรัย ได้แสดงตนเป็นอุบาสก”<sup>๒๐</sup>

สรุปว่า ท่านอรุเวลกัสสปะได้มีความสัมพันธ์กับชาวมครในส่วนที่เป็นผู้นำทางลัทธิการบูชาไฟโดยได้รับการเคารพนับถือจากชาวเมืองเป็นจำนวนมากซึ่งจากความสัมพันธ์ตรงนี้ทำให้ท่านเมื่อได้บวชในพระพุทธศาสนาแล้ว ได้มีบทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยการที่พาพระพุทธเจ้าเข้าไปเผยแผ่ธรรมในเมืองราชคฤห์และได้บอกถึงความที่ตนได้เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า พร้อมทั้งได้ประกาศละทิ้งลัทธิเดิมต่อหน้า พระเจ้าพิมพิสารและชาวเมืองมคร จนเป็นเหตุให้ชาวเมืองได้หันมาสนใจที่ฟังพระธรรมเทศนาจากพระพุทธเจ้าเพราะประชาชนทั้งหลายมีความเลื่อมใสในพระอรุเวลกัสสปะอยู่แล้ว เมื่อเห็นอรุเวลกัสสปะนับถือก็นับถือตาม ทำให้ชาวเมืองได้ดวงตาเห็นธรรมผู้ที่ไม่ได้ดวงตาเห็นธรรมได้แสดงตนเป็นอุบาสก

### ๓.๓ บทบาทของพระมหากัจจายนเถระ

#### ๓.๓.๑ บทบาทก่อนบวช

พระมหากัจจายนะเกิดในตระกูลพราหมณ์ตระกูลหนึ่งในกรุงอุชเชนี ได้รับการศึกษาในทางไตรเพทเวทมนตร์ตามอย่างตระกูลพราหมณ์ทั้งหลาย ท่านเป็นบุตรพราหมณ์บุโรหิตประจำพระองค์ พระเจ้าจันชปัชโชต เมื่อบิดาถึงแก่กรรมแล้ว ก็ได้รับตำแหน่งบุโรหิตแทนบิดา “พระเจ้าจันชปัชโชตส่งท่านมาเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อเชิญเสด็จไปยังกรุงอุชเชนีบ้าง เมื่อท่านไปถึงไปฟังธรรมเทศนาแล้ว จิตหลุดพ้นจากกิเลสตัณหา จึงได้กราบทูลขออุปสมบทด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา”<sup>๒๑</sup> “พระมหากัจจายนเถระ เกิดในตระกูลพราหมณ์บุโรหิต”<sup>๒๒</sup> “อันเก่าแก่ และเป็นที่เคารพนับถืออย่าง

<sup>๑๙</sup>วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๖/๖๗.

<sup>๒๐</sup>วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๖/๖๘.

<sup>๒๑</sup>บรรจบ บรรณรุจิ, อสีติมหาสาวก, หน้า ๒๕๘-๒๕๙.

<sup>๒๒</sup>พระเทพเวที (ประยุตต์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๑๗๖.

มากของพราหมณ์”<sup>๒๓</sup> “เชื้อสายกัจจายโคตรหรือกัจจายนโคตร”<sup>๒๔</sup> เมืองอุชเชนี แคว้นอวันตีซึ่งเป็นหนึ่งใน ๑๖ แคว้นในสมัยพุทธกาล บิดาท่านชื่อ “ปีติวัจจะ”<sup>๒๕</sup> หรือ “ติริกัวัจจะ”<sup>๒๖</sup> เป็นปุโรหิตประจำราชสำนักของพระเจ้าจันทปัชโชต ในเมืองอุชเชนี ส่วนมารดาของท่านชื่อ “จันทนปทุมหรือจันทิมา”<sup>๒๗</sup> พระมหากัจจายนะเถระแต่เดิมมีชื่อว่า “กาญจนามานพ หรือกัจจนะ เพราะเกิดมามีผิวพรรณนาดุจทองคำ”<sup>๒๘</sup> มารดาบิดาจึงถือเอานิมิตนี้ตั้งชื่อท่านว่า “กัจจนะ หรือกาญจนะ ซึ่งแปลว่าทอง แต่ชาวเมืองนิยมเรียกตามโคตรว่า กัจจนะ หรือกัจจายนะ เนื่องจากท่านเกิดในตระกูลพราหมณ์ปุโรหิต และเป็นความต้องการของตระกูลที่จะให้ท่านสืบตำแหน่งแทนบิดา เมื่อเจริญท่านจึงได้รับการศึกษาเป็นอย่างดีในสมัยนั้น และท่านก็เป็นผู้มีความสนใจใฝ่ในการศึกษามีความเฉลียวฉลาดสามารถเรียนจบไตรเพท”<sup>๒๙</sup> หรือไตรเวท ต่อมาเมื่อบิดาซึ่งเป็นปุโรหิตของพระเจ้าจันทปัชโชตถึงแก่กรรมท่านจึงได้รับตำแหน่งปุโรหิตแทนบิดา โดยเป็นที่ปรึกษาในทางนิติ อันได้แก่ขนบธรรมเนียมประเพณี<sup>๓๐</sup> และได้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยดีมาโดยลำดับ จนเป็นที่วางพระราชหฤทัยของพระเจ้าจันทปัชโชตเป็นอย่างดี

พระมหากัจจายนะเถระ ออกบวชเพราะเหตุเลื่อมใสในคำสอนของพระพุทธศาสนา เป็นพื้นเดิมอยู่ก่อนแล้ว ครั้นพระเจ้าจันทปัชโชตทรงทราบข่าวว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นในโลกแล้ว เสด็จจาริกไปโปรดสั่งสอนประชาชน ธรรมที่พระองค์ทรงสั่งสอนนั้น เป็นสัจธรรมที่แท้จริง ให้สำเร็จประโยชน์แก่ผู้ประพฤติปฏิบัติตาม ทรงมีพระราชประสงค์จะกราบทูลพระพุทธเจ้าให้เสด็จมาทรงประกาศพระศาสนา ณ เมืองอุชเชนี จึงตรัสสั่งกัจจายนปุโรหิตให้ไปเชิญเสด็จว่า “ท่านอาจารย์จงไปที่นั่น นำเสด็จพระพุทธเจ้ามาในที่นี้เถิด” เมื่อกัจจายนปุโรหิตกราบบังคมทูลรับอาสาพระราชประสงค์ พระเจ้าจันทปัชโชตจึงมอบหมายให้กัจจายนปุโรหิตเดินทางไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่วัดพระเชตุวันมหาวิหาร กรุงสาวัตถี แคว้นโกศล<sup>๓๑</sup> ฝ่ายกัจจายนปุโรหิต ซึ่งมีจิตน้อมไปในการออกบวชเป็นพื้นเดิมอยู่แล้ว เมื่อได้รับมอบหมายให้ไปกราบทูลนิมนต์พระพุทธเจ้า จึงเห็นเป็นโอกาสสมควรจึงทูลขอ

<sup>๒๓</sup> Nyanaponika There and Hellmuht Hecker, *Great Disciples of the Buddhism*, Bhikkhu Bodhi ed. (Kandy : Buddhist Publication Society, 1997), pp. 216.

<sup>๒๔</sup> ชุ.เถร.อ. (บาลี) ๒/๓๖๖/๑๖๐

<sup>๒๕</sup> พ.สุวรรณ, (นามแฝง), *พระสังกัจจายน์พระอรหันต์ผู้สมบูรณ์ลาภผล*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บ้านมงคล, ๒๕๔๑), หน้า ๓๑-๓๒.

<sup>๒๖</sup> ชุ.อป. (ไทย) ๓๓/๒๑/๒๔๐.

<sup>๒๗</sup> ชุ.เถร.อ. (บาลี) ๒/๓๖๖/๑๖๒.

<sup>๒๘</sup> ชุ.เถร.อ. (บาลี) ๒/๓๖๖/๑๖๐.

<sup>๒๙</sup> คุณ โทจันทร์, *ศาสนาเปรียบเทียบ*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๗), หน้า ๙๒.

<sup>๓๐</sup> จำเนียร ทรงฤกษ์, *ชีวประวัติพุทธสาวก*, อ่างแล้ว, หน้า ๖๕.

<sup>๓๑</sup> วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๒/๗๘.

พระราชานุญาตออกบวชในพระพุทธศาสนาด้วย เมื่อได้รับอนุญาตให้บวชได้ ท่านพร้อมด้วยบริวารอีก ๗ คน ได้เดินทางเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ วัดพระเชตุพนมหาวิหาร ท่านและบริวารทั้ง ๗ ได้ฟังธรรมร่วมกัน จากนั้น ท่านก็จายนะและบริวารได้กราบทูลขอบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงให้บรรพชาอุปสมบทเป็นภิกษุด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทา

การบรรพชาอุปสมบทเป็นวิธีการรับคนเข้าหมู่คณะที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้ครั้งพุทธกาลครั้งแรกมี เพียง ๒ วิธีคือ

๑. วิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา เป็นวิธีที่พระพุทธเจ้าประทานอุปสมบทให้แก่กุลบุตรด้วยพระองค์เอง

๒. วิธีติสรณคมนุปสัมปทา เป็นวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงอุปสมบทแก่กุลบุตรภายหลังทรงอนุญาตให้ใช้วิธีนี้บรรพชาสามเณร<sup>๓๒</sup>

การบรรพชาอุปสมบทด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา มีความแตกต่างกันอยู่ในเรื่องพระดำรัสที่ตรัสแก่ผู้จะรับการอุปสมบทเป็นภิกษุ คือ พระองค์ตรัสแก่บุคคลที่ยังไม่ได้บรรลอรหัตผลอย่างหนึ่ง และตรัสแก่บุคคลที่บรรลอรหัตผลอีกอย่างหนึ่ง ผู้ที่ยังไม่บรรลอรหัตผล พระพุทธเจ้าจะทรงอนุญาตให้เป็นภิกษุด้วยพระดำรัสว่า “จงเป็นภิกษุมาเกิดธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว จงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด”<sup>๓๓</sup> เช่น ทรงประทานแก่พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะเถระ ส่วนผู้บรรลอรหัตผลแล้ว พระพุทธเจ้าจะทรงอนุญาตให้เป็นภิกษุด้วยพระดำรัสว่า “จงเป็นภิกษุมาเกิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว จงประพฤติพรหมจรรย์เถิด”<sup>๓๔</sup> เช่น ทรงประทานแก่พระยสะกุลบุตร การที่พระพุทธเจ้าตรัสพระดำรัสแตกต่างกัน ก็เพราะพระยสะได้บรรลอรหัตผลแล้ว ไม่ต้องเพิ่มคำว่า “เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบ ส่วนพระสารีบุตร และพระโมคคัลลานะเถระ บรรลุเพียงโสดาปัตติผลเท่านั้น จึงต้องเพิ่มคำว่า “เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบ” เพราะทั้ง ๒ ท่าน ก่อนของอุปสมบทไม่บรรลุพระอรหันต์ ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา ได้กล่าวถึง การบรรพชาอุปสมบทด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทาที่พระพุทธเจ้าทรงประทานเองไว้ว่า

พระผู้มีพระภาคครั้งทรงเห็นว่าบุคคลผู้ที่จะบรรพชาอุปสมบทนั้น มีอุปนิสัยพร้อมที่จะ บรรพชาอุปสมบทด้วยวิธีเอหิภิกขุได้ก็จะทรงเหยียดพระหัตถ์ขวา ซึ่งมีพระฉวีวรรณดังทองคำออกจากภายในผ้าบังสุกุลสีแดง แล้วเปล่งพระสุรเสียงดังเช่นพรหม ตรัสว่า “จงเป็นภิกษุมาเกิด” หากผู้นั้นยังไม่บรรลอรหัตผล พระองค์ก็จะตรัสต่อไปว่า “จงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำ ที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด” พร้อมกับพระดำรัสนั้น เพศศฤงคารของผู้นั้น ก็

<sup>๓๒</sup> วิ.อ. (บาลี) ๑/๔๕/๓๕๔-๒๕๖.

<sup>๓๓</sup> วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๒/๗๗.

<sup>๓๔</sup> วิ.ม. (บาลี) ๔/๖๒/๕๕.

อันตรธานไป เป็นอันว่า บรรพชาอุปสมบทของเขาสำเร็จ ผู้ที่บรรพชาอุปสมบทนั้นก็กลายเป็นผู้มีศีระโสนไม่ต้องโกนผม ครองผ้ากาสาवพัสดุ์ นุ่งผืนหนึ่งห่มผืนหนึ่ง พาดบาฬินหนึ่ง บนไหล่ซ้ายสะพายบาตรดินสีดอกกุบลเขียว ที่ร่างกายครองสมณบริขาร ๘ คือ ไตรจีวร บาตร มีด เข็ม ประคดเอว และผ้ากรองน้ำ มีกิริยาเรียบร้อยเหมือนพระเถระบวชได้ ๖๐ พรรษา มีพระพุทเจ้าเป็นพระอุปัชฌาย์ ยืนถวายอภิวาทพระองค์อยู่<sup>๓๕</sup>

พระคัมภีร์ปรมัตถทีปนี กล่าวถึงการบรรพชาอุปสมบทด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา ไว้ว่า พระศาสดาทรงเหยียดพระหัตถ์แล้วตรัสว่า “จงเป็นภิกษุมาเถิด ในขณะนั้นเอง ท่านพระเถระเหล่านั้นมีผม และหนวดเพียง ๒๐งคุลี ทรงบาตร และจีวรที่สำเร็จด้วยฤทธิ์”<sup>๓๖</sup> เหมือนพระเถระบวชได้ ๖๐ พรรษา การบรรพชาอุปสมบทของพระมหากัจจายนเถระนั้น ผู้วิจัยพบว่าท่านบวชด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา และพระพุทเจ้าตรัสพระดำรัสเช่นเดียวกับพระยสะ เพราะท่านได้บรรลุอรหัตผลแล้วจึงขอบรรพชาอุปสมบทภายหลัง

### ๓.๓.๒ บทบาทหลังบวช

พระมหากัจจายนเถระนั้น เป็นผู้ฉลาดในการอธิบายความแห่งคำที่ ย่อให้พิสดาร ได้สรรเสริญแต่พระศาสดาว่า เป็นเยี่ยมกว่าสาวกอื่นในทางนั้น วันหนึ่ง พระศาสดาทรงแสดงธรรมว่า ผู้มีปัญญา ไม่ควรตามคิดถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว ไม่ควรมุ่งหมายสิ่งที่ยังไม่มาถึง เพราะว่าสิ่งที่ล่วงไปแล้ว สิ่งนั้นก็ละเสียแล้ว สิ่งใดยังไม่มาถึงแล้ว สิ่งนั้นก็ยังไม่ได้มาถึง ผู้ใดเห็นแจ้งในธรรมที่เกิดขึ้นจำเพาะหน้าในที่นั้นๆ ในกาลนั้นๆ ไม่ถอนแง่น ไม่คลอนแคลน ครั้นรู้ธรรมนั้นแล้ว พึงให้ธรรมนั้นเจริญเนื่องๆ ความเพียรควรทำเสียในวันนี้แล ใครเล่าจะพึงรู้ว่า ความตายจะมีต่อพรุ่งนี้ เพราะว่าความผัดเพี้ยนต่อมฤตยูราชที่มีเสนาใหญ่ ไม่มีเลย ผู้รู้ที่เป็นคนสงบระงับ ย่อมกล่าวสรรเสริญผู้มีความเพียร ไม่เกียจคร้านทั้งกลางวันกลางคืน อยู่ด้วยความไม่ประมาทอย่างนี้ว่า ผู้มีราตรีเดียวเจริญ ครั้นตรัสอย่างนี้แล้ว เสด็จลุกเข้าวิหารที่ประทับ ภิกษุทั้งหลายไม่ได้ช่องเพื่อจะกราบทูลถามความแห่งคำที่ตรัสโดยย่อให้เข้าใจกว้างขวาง เห็นความสามารถของพระกัจจายนะ จึงไปหา อารธนาให้ท่านอธิบาย ท่านอธิบายให้ฟังว่า ท่านผู้มีอายุ เรารู้ความแห่งธรรมที่ทรงแสดงแล้วโดยย่อนั้น ตามความพิสดารว่า เมื่อบุคคลคิดว่า

ในกาลไกลล่วงแล้ว ตากับรูป หูกับเสียง จมูกกับกลิ่น ลิ้นกับรส กายกับสิ่งที่จะพึงถูกต้องด้วยกาย ใจกับอารมณ์ที่เกิดกับใจของเรา มีแล้วอย่างนั้น ความกำหนดพอใจในสิ่งเหล่านั้นก็ผูกพันวิญญูณ เพราะวิญญูณอันความกำหนดพอใจ ผูกพันแล้ว ผู้นั้นก็เพลิดเพลนสิ่งนั้นๆ ผู้ที่เพลิดเพลนสิ่งนั้นๆ อย่างนี้ ชื่อว่าตามคิดถึงสิ่งที่ล่วงแล้ว ไม่คิดอย่าง

<sup>๓๕</sup>วิ.อ.(บาลี) ๑/๔๕/๒๕๔-๒๕๕.

<sup>๓๖</sup>ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๓/๕๕.

นั่น ความกำหนด พอใจในสิ่งนั้นๆ ก็ไม่ผูกพันวิญญานได้ ผู้นั้นก็ไม่เพิลิตเพลินสิ่งนั้นๆ ผู้ที่ไม่เพิลิตเพลินสิ่งนั้นๆ อย่างนี้ ชื่อว่าไม่ตามคิดถึงสิ่งที่ล่วงแล้ว บุคคลตั้งใจไว้เพื่อหมายจะได้สิ่งที่ตนยังไม่ได้แล้วว่า ในกาลไกลข้างหน้ามันยากกับรูปเป็นต้นของเราจักเป็นอย่างนี้ เพราะความตั้งใจอย่างนั้นเป็นปัจจัย ผู้นั้นก็เพิลิตเพลินสิ่งนั้นๆ ผู้ที่เพิลิตเพลินสิ่งนั้นๆ อย่างนี้ชื่อว่ามุ่งหมายสิ่งที่ยังไม่มาถึง บุคคลไม่ตั้งใจเพื่อจะหมายได้สิ่งที่ตนยังไม่ได้แล้วอย่างนั้น ก็ไม่เพิลิตเพลินสิ่งนั้นๆ ผู้ที่ไม่เพิลิตเพลินสิ่งนั้นๆ อย่างนี้ ชื่อว่าไม่มุ่งหมายสิ่งที่ตนยังไม่ได้แล้วอย่างนั้น นัยนี้ยากกับรูปอย่างละ ๒ ๆ อันใดเกิดขึ้นจำเพาะหน้า ถ้าว่าความกำหนดพอใจในสิ่งนั้นๆ ผูกพันวิญญานได้แล้วบุคคลนั้นก็เพิลิตเพลินสิ่งนั้นๆ ผู้เพิลิตเพลินสิ่งนั้นๆ อย่างนี้ ชื่อว่าอ่อนแอจนคลอนแคลนในธรรมที่เกิดขึ้นจำเพาะหน้า ถ้าความกำหนดพอใจในสิ่งนั้นๆ ไม่ผูกพันวิญญานได้ บุคคลก็ไม่เพิลิตเพลินสิ่งนั้นๆ ผู้ที่ไม่เพิลิตเพลินสิ่งนั้นๆ อย่างนี้ ชื่อว่าไม่อ่อนแอจนคลอนแคลนในธรรมที่เกิดขึ้นจำเพาะหน้า ท่านผู้มีอายุ เราเข้าใจเนื้อความธรรมที่ทรงแสดงแล้วโดยย่อ ตามความพิสดารอย่างนี้ ถ้าท่านทั้งหลายประสงค์ ก็จงไปเข้าเฝ้าพระศาสดา ทูลถามความนั้นเถิด พระองค์ทรงแก้อย่างไร จงจำไว้อย่างนั้นเถิด ภิกษุเหล่านั้น ลาพระกัจจายณะกลับมา เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ทูลความนั้นให้ทรงทราบ พระองค์ตรัสสรรเสริญพระกัจจายณะว่า ภิกษุทั้งหลาย กัจจายณะเป็นคนมีปัญญา ถ้าท่านถามความนั้นกะเรา แม้เราก็คงแก้เหมือนกัจจายณะแก้แล้วอย่างนั้น ความของธรรมที่เราแสดงแล้วโดยย่ออย่างนั้นแล ท่านทั้งหลายจงจำไว้เถิด พระกัจจายณะเป็นผู้ฉลาดในการอธิบายคำที่ย่อ ให้กว้างขวาง พระศาสดาทรงสรรเสริญในทางนั้น<sup>๓๗</sup>

จากการที่ท่านมีทักษะด้านการอธิบายความได้พิสดารยิ่ง พระพุทธเจ้าทรงสถาปนาแต่งตั้งท่านไว้ “ในตำแหน่งเอตทัคคะด้านอธิบายความหมายแห่งธรรมที่กล่าวไว้โดยย่อได้พิสดาร” พระมหากัจจายณะเถระ ท่านได้รับมอบหมายจากพระพุทธเจ้าให้กลับไปประกาศพระศาสนาที่กรุงอุชเชนีแทนพระพุทธองค์ และเมื่อท่านไปถึงเมืองอุชเชนีแล้ว ท่านก็สามารถทำให้พระเจ้าจันตปักษิโศตและชาวแวนควันวันตีเลื่อมใสในบวรพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก

สรุปว่า พระมหากัจจายณะเถระ บทธาทก่อนบวชนั้น ท่านเป็นปุโรหิตตามลัทธิศาสนาพราหมณ์ และได้เดินทางมากราบทูลเชิญพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นโอกาสที่ดีที่จะได้ฟังพระธรรมเทศนาจากพระพุทธเจ้า และการได้บวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา เน้นให้เห็นถึงคุณลักษณะพิเศษของพระพุทธศาสนา เพราะจากพราหมณ์มาเป็นพุทธนั้นนับว่าอัศจรรย์ยิ่ง และนับได้ว่าท่านเป็น ๑ ในพระมหาสาวกที่ช่วยกิจการพระศาสนาได้มากรูปหนึ่งในสมัยพุทธกาล

<sup>๓๗</sup> บรรจบ บรรณรุจิ, อสัติมหาสาวก, หน้า ๒๖๔.

### ๓.๓.๓ บทบาทด้านการเผยแผ่

พระมหากัจจายนเถระ เป็นพระสาวกรูปหนึ่งของพระพุทธเจ้าที่สำคัญยิ่ง ท่านเป็นพระสาวกรูปหนึ่งในจำนวนอสีติมหาสาวก กล่าวคือ พระสาวกผู้ใหญ่ ๘๐ ท่าน “มีความเป็นเลิศในการขยายความแห่งภิชิตโดยย่อให้พิสดารถูกต้องตามพระพุทธพจน์”<sup>๓๘</sup> เมื่อท่านบวชในพระพุทธศาสนา “ได้รับความไว้วางใจจากพระพุทธเจ้า ให้ทำหน้าที่แทนไปประกาศพระศาสนา ณ เมือง อุชเชนี แคว้นอวันตี ซึ่งเป็นแคว้นมหาอำนาจ”<sup>๓๙</sup> แคว้นหนึ่งในสมัยนั้น “ทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองแพร่หลายจนแคว้นอวันตีกลายเป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาอีกแห่งหนึ่ง พระมหากัจจายนเถระรูปนี้เป็นผู้มีฝีมือพรณงดงามมากคล้ายพระพุทธเจ้า บางครั้งภิกษุทั้งหลายเห็นท่านแต่ไกลสำคัญผิดคิดว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมาพากันลุกรับ”<sup>๔๐</sup>

พระมหากัจจายนเถระ ก่อนจะออกบวชเป็นผู้มีการศึกษาสูง มีความแตกฉานในคัมภีร์พระเวท และนิติศาสตร์ ทำหน้าที่เป็นปุโรหิตให้คำปรึกษาด้านกฎหมายแก่พระเจ้าจันทรปัชโชต ครั้นออกบวชก็ได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ มีความรู้แตกฉาน เป็นผู้ได้อภิญญา ๖<sup>๔๑</sup> ได้วสี คือ ความชำนาญ และมีความรู้แตกฉานในปฏิสัมภิทา ๔ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในนิรุตติปฏิสัมภิทา ปัญญาอันแตกฉานในนิรุตติ คือมีความรู้แตกฉานในเรื่องภาษาศาสตร์หรืออักษรศาสตร์ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ท่านมีผลงานการประพันธ์จำนวนหลายเล่มในคัมภีร์จุฬคันธวงศ์ ซึ่งเป็นคัมภีร์แสดงประวัติแห่งคัมภีร์อรรธกถาฎีกา และอนุฎีกา ได้กล่าวไว้ว่า พระมหากัจจายนเถระ เป็นผู้รจนาคัมภีร์ไว้ถึง ๖ คัมภีร์ คือ

๑. คัมภีร์ กัจจายนะ
๒. คัมภีร์ มหานิรุตติ
๓. คัมภีร์จุฬนิรุตติ
๔. คัมภีร์เนตติ
๕. คัมภีร์เปฏโปกเทศ

<sup>๓๘</sup> จำเนียร ทรงฤกษ์, **ชีวประวัติพุทธสาวก**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรณสมัย, ๒๕๒๔), เล่ม ๓, หน้า ๖๕.

<sup>๓๙</sup> เสถียร โพธิ์นันทะ, **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา : ฉบับมุขปาฐะ ภาค ๑**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๔๙.

<sup>๔๐</sup> พระธรรมโกศาจารย์ (ชอบ อนุจารี), **ตำนานพระอรหันต์ ๘ ทิศ**, ยุวพุทธชลบุรี ในพระสังฆราชราชูปถัมภ์ จัดพิมพ์เป็นบรรณาการในงานพระราชทานเพลิงศพ พระครูอุดมวิชาวาท (เหมือน อินทโชติ) อดีตเจ้าอาวาสวัดกำแพง อำเภอมะนัง จังหวัดชลบุรี, ๒๕๓๖, หน้า ๗๔.

<sup>๔๑</sup> ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๖๕/๓๙๔-๓๙๕.

## ๖. คัมภีร์วิณณัติ<sup>๔๒</sup>

สรุปว่า ด้วยความเป็นบัณฑิต มีการศึกษา และความฉลาดที่มีอยู่ในตัวเอง เมื่อบวชแล้ว บรรลุเป็นพระอรหันต์แล้ว ได้ใช้องค์ความรู้ที่มีอยู่มาประยุกต์ใช้ในงานด้านการเผยแผ่อย่างเหมาะสม และส่งผลให้มีศาสนิกศรัทธาเลื่อมใสในตัวท่านเป็นอย่างมาก

## ๓.๔ บทบาทของพระมหากัสสปเถระ

### ๓.๔.๑ บทบาทก่อนบวช

พระมหากัสสปะ มีนามเดิมว่า “ปิปลิ” เป็นบุตรของกปิลพราหมณ์ และสุนทรีพราหมณ์ เกิดที่เมืองราชคฤห์ ปิปลิได้ออกบวชในพระพุทธศาสนา ระหว่างเมืองราชคฤห์ กับนาลันทา บทบาทก่อนบวชของท่านพระมหากัสสปเถระ ก็คงไม่แตกต่างจากผู้คนในสมัยนั้น กล่าวคือ ท่านคงดำเนินชีวิตเฉกเช่นเดียวกับพวกพราหมณ์ทั้งหลาย ไม่มีบทบาทอะไรมากมายนัก พระมหากัสสปเถระเกิดในตระกูลพราหมณ์มหาศาล เชื้อสายกัสสปโคตร ณ หมู่บ้านพราหมณ์ ชื่อ “มหาติฏฐะ”<sup>๔๓</sup> หมู่บ้านนี้อยู่ในเมืองราชคฤห์ แคว้นมคธ บิดาของท่านชื่อ “กปิละ” ส่วนมารดาของท่านไม่ปรากฏชื่อ ตัวท่านเองชื่อเดิมคือ “ปิปลิ” หรือเรียกตามชื่อโคตรว่า “กัสสปะ” ท่านไม่มีพี่น้องร่วมท้องเดียวกัน ตระกูลของท่านเป็นตระกูลพราหมณ์มหาศาล ด้วยเหตุนี้เอง บิดามารดาของท่านต้องการให้เป็นผู้สืบตระกูล จึงจัดการให้ท่านได้แต่งงานกับหญิงสาว ลูกพราหมณ์มหาศาลเช่นเดียวกับท่าน แรกทีเดียวท่านยังไม่ได้ตกลง จนในที่สุดทนต่อความรบเร้าของบิดามารดา ไม่ได้ จึงตกลงที่จะแต่งงานกับหญิงสาว ผู้เป็นธิดาพราหมณ์โกสิยโคตร ในสาคลนคร พราหมณ์มหาศาลเช่นเดียวกับท่าน ชื่อ “ภัททกาปิลานี”<sup>๔๔</sup>

ในขณะนั้น ท่านมีอายุ ๒๐ ปี ได้ศึกษาจบศิลปวิทยา เสมอด้วยพราหมณ์ผู้มั่งคั่งทั้งหลาย ท่านเองก็มีนิสัยรักการศึกษา เป็นผู้มีความเฉลียวฉลาดมาก เมื่อศึกษาไม่นานก็จบหลักสูตรตั้งแต่อายุยังน้อย และแต่งงานในที่สุด ก่อนแต่งงานท่านได้วางอุบายไว้โดยการส่งจดหมายไปบอกแก่นางภัททกาปิลานีเพื่อไม่ให้แต่งงานกับท่าน แต่ก็ไม่เป็นผล จนในที่สุดท่านจึงได้แต่งงาน ซึ่งในขณะนั้นนางอายุได้ ๑๖ ปี ความจริงคนทั้งสองไม่ปรารถนาจะใช้ชีวิตคู่ แต่ต้องทำไปเพื่อรักษาน้ำใจของบิดามารดา หลังจากแต่งงานกันแล้วทั้งสองไม่สามารถมีบุตรหรือธิดาด้วยกัน เพราะว่าสามีภรรยาคู่นี้เป็นอยู่ร่วมกันเพียงสักว่าอยู่ร่วมกันเท่านั้น ชีวิตความเป็นอยู่ของบุคคลทั้งสองไม่เคยถูกเนื้อต้องตัวกันเลย ใน

<sup>๔๒</sup> พระอัมมานันทมหาเถระ, *อัครมหาบัณฑิตานุสรณ์*, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๓๓๐.

<sup>๔๓</sup> ศรีมิตรและคณะ, *ประวัติแห่งอนุพุทธ ๘๐ องค์*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๐๐), หน้า ๓๘.

<sup>๔๔</sup> บรรจบ บรรณรุจิ, *อสีติมหาสาวก*, หน้า ๗๗.

เวลานอนจะร่วมเตียงเดียวกัน ต่างคนต่างวางพวงดอกไม้ไว้ก้นกลาง เพราะกลัวร่างกายจะต้องกัน สกูลของสามีภรรยาคู่นี้มั่งมีทรัพย์สมบัติจำนวนมาก มีภาระงานที่เป็นบ่อเกิดแห่งทรัพย์เป็นอันมาก เมื่อ บิดามารดาตายลงแล้ว จึงได้ครองสมบัติและดูแลต่อมา<sup>๔๕</sup>

### ๓.๔.๒ บทบาทหลังบวช

บทบาทหลังบวชของพระมหากัสสปเถระ ประมวลได้ ดังนี้

๑. การบัญญัติพระวินัยบางสิกขาบท ในการบัญญัติพระวินัยของพระพุทธองค์ นั้น จะทรงบัญญัติขึ้นก็ต่อเมื่อมีเหตุให้ทรงต้องบัญญัติ จะไม่ทรงบัญญัติโดยไม่มีเหตุ พระวินัยที่ทรง บัญญัติขึ้นนั้น หลายข้อก็มีเหตุเกี่ยวเนื่องกับพระมหากัสสปเถระ ครั้งหนึ่ง มีผู้ประสงค์จะบวชในสำนัก ของท่านพระมหากัสสปะ ท่านพระมหากัสสปะจึงส่งทูตไปยังสำนักท่านพระอานนท์เพื่ออาราธนาท่าน พระอานนท์ให้มาสวดอุปสัมปทาเปกขะ ซึ่งการสวดอุปสัมปทาเปกขะนี้ผู้สวดจะต้องระบุนามของพระ อุปัชฌาย์ ท่านพระอานนท์จึงตอบปฏิเสธไปเนื่องจากท่านไม่สามารถจะระบุนามของพระมหากัสสปะ ได้ เพราะพระมหากัสสปะเป็นที่เคารพของท่าน ภิกษุทั้งหลายจึงกราบทูลเรื่องนั้นแด่พระผู้มีพระภาค พระผู้มีพระภาคจึงตรัสอนุญาตให้สวดระบุนามแทนการระบุนามได้<sup>๔๖</sup> “สมัยหนึ่ง ท่านพระมหากัสสปะมีผู้ประสงค์จะบวชอยู่ ๒ คน ทั้งสองแก่งแย่งกันเพื่ออุปสมบทก่อน ภิกษุทั้งหลายจึงกราบทูล เรื่องนั้นแด่พระผู้มีพระภาค พระผู้มีพระภาคตรัสอนุญาตให้ทำการอุปสมบทภิกษุ ๒ รูปในอนุสาวนา เดียวกันสมัยหนึ่ง ผ้าอุตราสงค์ที่ทำด้วยผ้าบังสุกุล ของท่านพระมหากัสสปเป็นของหนัก ภิกษุ ทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นแด่พระผู้มีพระภาค จึงทรงอนุญาตให้ทำการเย็บตามด้วยด้าย”<sup>๔๗</sup>

๒. ประชุมสงฆ์เพื่อทรงบัญญัติสิกขาบท ในสมัยที่พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน อันเป็นสถานที่พระราชทานเหยื่อแก่กระแต เขตพระนครราชคฤห์ ครั้นนั้นภิกษุทั้งหลาย ขวาร์ฐาฬวี สร้างกุฏิซึ่งมีขนาดใหญ่ไม่มีกำหนด (ในขณะนั้นยังไม่มีพุทธบัญญัติเรื่องขนาดของกุฏิ) กุฏิเหล่านั้นจึงไม่สำเร็จ พวกภิกษุเหล่านั้นจึงต้องมีการวิงวอน มีการขอเช่าอยู่รำไป ประชาชนที่ถูก เบียดเบียนด้วยการวิงวอนด้วยการขอ พอเห็นภิกษุทั้งหลายแล้ว หวาดบ้าง สะดุ้งบ้าง หนีไปเสียบ้าง เดินเลี่ยงไปเสียทางอื่นบ้าง เมินหน้าเสียบ้าง ปิดประตู เสียบ้าง แม้พบแม่โคเข้าก็หนี สำคัญว่าพวก ภิกษุครั้งนั้น ท่านพระมหากัสสปจำพรรษาอยู่ในพระนครราชคฤห์ แล้วออกเดินทางมุ่งไปรัฐอาฬวี เทียวจาริกไปโดยลำดับถึงรัฐอาฬวีแล้ว พักอยู่ที่อัคคาฬเจดีย์ในรัฐอาฬวีนั่น ครั้นเวลาเช้า ท่านพระ มหากัสสปเข้าไปบิณฑบาต ในรัฐอาฬวี ประชาชนเห็นท่านพระมหากัสสปแล้วหวาดบ้าง สะดุ้งบ้าง หลบหนีไปบ้าง เดินเลี่ยงไปทางอื่นบ้าง เมินหน้าบ้าง ปิดประตูบ้านบ้าง ครั้นท่านกลับจากบิณฑบาต

<sup>๔๕</sup> จำเนียร ทรงฤกษ์, *ชีวประวัติพุทธสาวก*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสมัย, ๒๕๒๓, หน้า ๗).

<sup>๔๖</sup> มหามกุฏราชวิทยาลัย, *วินัยมุข เล่ม ๓ นกธรรมเอก*, พิมพ์ครั้งที่ ๒๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๙๔-๑๐๔.

<sup>๔๗</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๐.

แล้ว เรียกภิกษุทั้งหลายมาถามถึงเหตุดังกล่าว ภิกษุจึงกราบเรียนเรื่องนั้นให้ท่านพระมหากัสสปทราบ ครั้นเมื่อพระผู้มีพระภาค เสด็จจาริกไปถึงรัฐอาฬวีแล้ว ประทับอยู่ที่อศคาพเวเจตีย์ในรัฐอาฬวีนั่น ท่านพระมหากัสสปจึงเข้าไปเฝ้า แล้วได้กราบทูลเนื้อความนั้นแด่พระผู้มีพระภาค<sup>๔๘</sup> พระผู้มีพระภาครับสั่งให้ประชุมภิกษุสงฆ์ แล้วทรงสอบถามภิกษุชาวรัฐอาฬวี ถึงเหตุดังกล่าวว่าจริงหรือไม่ ภิกษุชาวรัฐอาฬวีเหล่านั้นทูลรับว่า จริง พระพุทธเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทรงติเตียนว่า การกระทำของพวกเธอนั้น ไม่เหมาะ ไม่สม ไม่ควร ไม่ใช่กิจของสมณะ ใช้ไม่ได้ ไม่ควรทำ การกระทำของพวกเธอนั้น ไม่เป็นไป เพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส หรือเพื่อความเลื่อมใสยิ่งของชุมชนที่เลื่อมใสแล้ว โดยที่แท้ การกระทำของพวกเธอนั้นเป็นไปเพื่อความไม่เลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส และเพื่อความเป็นอย่างอื่น ของชนบางพวกที่เลื่อมใสแล้ว ครั้นพระผู้มีพระภาค ทรงติเตียนภิกษุชาวรัฐอาฬวี โดยอเนกปริยายดังนี้ แล้วตรัสโทษแห่งความเป็นคนเลี้ยวยาก ความเป็นคนบำรุงยาก ความเป็นคนมักมาก ความเป็นคนไม่สันโดษ ความคลุกคลี ความเกียจคร้าน ตรัสคุณแห่งความเป็นคนเลี้ย่ง่าย ความเป็นคนบำรุงง่าย ความมักน้อย ความสันโดษ ความขัดเกลา ความก้ำจัด อาการที่น่าเลื่อมใส การไม่สะสม การปรารภความเพียร โดยอเนกปริยายแล้ว จึงทรงบัญญัติพระวินัยไว้ดังนี้ “พระบัญญัติ อนึ่ง ภิกษุผู้จะสร้างกุฏิอันหาเจ้าของมิได้ เฉพาะตนเอง ด้วยอาการ ขอเอาเอง พึงสร้างให้ได้ประมาณ ประมาณในการสร้างกุฏินั้นดังนี้ โดยยาว ๑๒ คืบ โดยกว้างในรวมใน ๗ คืบ ด้วยคืบสุคติ พึงนำภิกษุทั้งหลายไปเพื่อแสดงที่ ภิกษุเหล่านั้นพึงแสดงที่อันไม่มีผู้จองไว้ อันมีขานรอบ หากภิกษุสร้างกุฏิด้วยอาการขอเอาเอง ในที่อันมีผู้จองไว้ อันหาขานรอบมิได้ หรือไม่นำภิกษุทั้งหลายไปเพื่อแสดงที่ หรือสร้างให้ล่วงประมาณเป็นสังฆาทิเสส ดังนี้”<sup>๔๙</sup>

๓. พระเกียรติคุณของท่านพระมหากัสสปเถระ ที่ได้รับการยกย่องให้เป็นพระเถระชั้นผู้ใหญ่ของพระพุทธองค์ ว่าโดยลำดับแล้วก็จัดอยู่ในลำดับที่สามของหมู่พระมหาสาวก รองจากพระสารีบุตร และพระโมคคัลลานะ ซึ่งเป็นพระอัครสาวกเบื้องขวาและเบื้องซ้าย สมดังที่ท่านได้รับพุทธพยากรณ์จากพระปทุมุตตระพุทธเจ้า ท่านจะเป็นพระสาวกที่ ๓ ของพระโคตมพุทธเจ้า แต่ในทางปฏิบัติในสมัยพุทธกาลนั้น พระอัครสาวกทั้งสองต่างก็ได้นิพพานไปก่อนพระพุทธองค์ทั้งสิ้น ส่วนพระมหากัสสปะมีอายุยืนต่อมาหลังพุทธปรินิพพาน จึงนับได้ว่าท่านเป็นประธานของเหล่าภิกษุหลังพุทธปรินิพพาน “ท่านได้รับการยกย่องจากพระพุทธองค์เป็นอันมาก รวมทั้งการสถาปนาเป็นเอตทัคคะเป็นยอดของภิกษุผู้ทรงธุดงค์ ๑๓”<sup>๕๐</sup> ซึ่งตามอรรถกถาได้กล่าวไว้ว่า โดยปกติมหาสาวกผู้จะได้รับการแต่งตั้งเป็นเอตทัคคะทางด้านใดด้านหนึ่งนั้น ก็ย่อมจะต้องได้มาด้วยเหตุ ๔ ประการ คือ

<sup>๔๘</sup>วิ.ม. (ไทย) ๕/๑๖๐/๑๗๓.

<sup>๔๙</sup>วิ.ม.หา. (ไทย) ๑/๔๙๔-๕๐๐/๖๒๔-๖๓๐.

<sup>๕๐</sup>บรรจบ บรรณรุจิ, อสีติมหาสาวก, หน้า ๘๘.

๑) โดยเหตุเกิดเรื่อง คือ เรื่องพระศาสดาทรงทรงเปลี่ยนจิรกับพระมหาเถระ ด้วยทรงพิจารณาว่า อันว่าจิรที่เก่าเนื่องเพราะใช้ของพระพุทเจ้าทั้งหลายนี้ ถึงเก่าแล้วคนที่มีคุณเพียงนิดหน่อยไม่อาจครองได้ จิรเก่านั้นแล้วนี้ เฉพาะบุคคลผู้จะสามารถในการบำเพ็ญข้อปฏิบัติ ผู้ถือผ้าบังสุกุลมาแต่เดิม เช่นพระมหาเถระจึงจะควรรับเอา และไม่เคยมีการประทานจิรที่ทรงหมแล้วแก่พระสาวกองค์ใดเลย

๒) โดยการมาก่อน คือ ท่านพระเถระนี้มีใช้เป็นผู้ทรงธุดงค์คุณมาก แต่ในปัจจุบันเท่านั้น ถึงในอดีต แม้ท่านบวชเป็นฤาษี ท่านก็เป็นผู้บำเพ็ญบารมีในทางทรงธุดงค์คุณมากมาถึง ๕๐๐ ชาติ

๓) โดยเป็นผู้ฆ่าของชานาญ คือ เมื่อท่านอยู่ท่ามกลางบริษัท ๔ เมื่อแสดงธรรมย่อมไม่ละเว้นที่จะแสดงกถาวัตถุ ๑๐ ซึ่งเป็นธรรมที่ชักนำให้พุทธบริษัท มีความปรารถนาล้น มีควมสันโดษ มีความสดกาย สงัดใจ ชักนำให้ไม่คลุกคลีด้วยหมู่ ชักนำให้ปรารถนาคความเพียร ซึ่งเป็นคุณของการทรงธุดงค์วัตรทั้งสิ้น

๔) โดยเป็นผู้ยิ่งใหญ่ด้วยคุณ คือ เว้นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสีย สาวกอื่นผู้เสมอเหมือนพระมหากัสสปะ ด้วยธุดงค์คุณ ๑๓ ไม่มี เพราะฉะนั้นพระเถระได้โดยยิ่งด้วยคุณอย่างนี้<sup>๕๑</sup>

ตามหลักฐานที่บันทึกไว้ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาท ท่านได้เกิดร่วมชาติกับพระโพธิสัตว์อยู่หลายชาติ ดังที่ปรากฏในชาดกต่างๆ เช่น “เกิดเป็นพระสุรัส พระพุททองค์เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าจันทรราช ในจันทรกุมารชาดก เกิดเป็นน้องชายหนึ่งใน ๖ คน พระพุททองค์เสวยพระชาติเป็นมหาภิกษุจนดาบส ใน ภิงสจริยาชาดก เกิดเป็นทูลละดาบส พระพุททองค์เสวยพระชาติเป็นสุวรรณสาม ใน สุวรรณสามชาดก เกิดเป็นบิดาของมาณพผู้เสาะหาวิชา พระพุททองค์เสวยพระชาติเป็นอาจารย์ ใน อสาดมณฑชาดก”<sup>๕๒</sup>

๔. เป็นประธานในการถวายพระเพลิงพระพุทธรูป สรีระ ตามหลักฐานในพระคัมภีร์ทางพุทธศาสนาเถรวาท บันทึกไว้ว่า เมื่อพระบรมศาสดาเสด็จปรินิพพานแล้วถึงวันที่เจ็ด ครั้งนั้นพระมหากัสสปะพร้อมด้วยภิกษุบริวาร กำลังเดินทางจากเมืองปาวา จะไปยังเมืองกุสินารา เพื่อเฝ้าพระบรมศาสดาระหว่างได้แหวะพักร้อนที่ร่มไม้ ขณะที่กำลังนั่งพักอยู่นั้น ได้มีอาชีวกะผู้หนึ่ง ถอดอกมณฑารพที่ผูกติดกับกิ่งไม้ต่างร่มเดินมา พระเถระคิดว่า ดอกมณฑารพปกติจะมีก็แต่ในแดนสวรรค์ จะมีในโลกมนุษย์ก็ต่อเมื่อผู้มีฤทธิ์บางท่านแปลงฤทธิ์ หรือเมื่อพระสัพพัญญูโพธิสัตว์เสด็จลงสู่พระครรภ์ของพระมารดา เป็นต้น แต่วันนี้ ผู้มีฤทธิ์ใดๆ ก็ไม่ได้แสดงฤทธิ์ พระศาสดาของเราก็ดังเสด็จลงสู่พระครรภ์ของพระมารดา มิใช่เวลาที่ทรงประสูติ ทั้งวันนี้พระองค์ก็ได้ตรัสรู้ ไม่ได้ประกาศพระธรรมจักร ไม่ได้แสดง

<sup>๕๑</sup>ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๕๔/๑๒๙.

<sup>๕๒</sup>วิ.จุ. (ไทย) ๗/๖๑๔-๖๒๙/๒๔๖.

ยมกปาฏิหาริย์ ไม่ได้เสด็จลงจากเทวโลก ไม่ได้ทรงปลงอายุสังขาร แต่พระศาสดาของเราทรงพระชรา คงจะเสด็จปรินิพพานเสียเป็นแน่แล้ว เมื่อคิดเช่นนี้แล้ว ท่านจึงได้ลุกขึ้นจากที่นั่ง เข้าไปหาอาชีวกะผู้นั้น ถามว่า

ท่านทราบข่าวพระบรมศาสดาของเราบ้างหรือไม่ อาชีวกะจึงตอบว่า พระสมณโคดม ได้ปรินิพพานเสียได้เจ็ดวันเช้าวันนี้ ดอกไม้ที่ข้าพเจ้าได้เก็บมาจากบริเวณที่เสด็จปรินิพพาน นั้น บรรดาภิกษุที่เดินทางมาพร้อมกับพระมหาเถระ ภิกษุพวกที่ ยังไม่บรรลุพระอรหัตผล ต่างก็โคกเศร้าคร่ำครวญ ล้มลงกลิ้งเกลือกไปมา รำพันถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า ส่วนภิกษุที่ บรรลุอรหัตผลแล้ว มีสติ สัมปชัญญะ ปลงธรรมสังเวชถึงความไม่เที่ยงของสังขารทั้งหลาย ใน กลุ่มภิกษุที่ยังไม่บรรลุพระอรหัตผลนั้น มีพระภิกษุปุณฺณรูปหนึ่งชื่อว่า “สุภัททะ” ซึ่งบวชเมื่อ แก่และและมีใจอาฆาตพระพุทธรองค์มาแต่เดิม ได้เที่ยวกล่าวแก่ภิกษุทั้งหลายว่าพวกท่านอย่า เศร้าโคก อย่าร่ำไรไปเลย พวกเราจะสบายแล้ว ด้วยเมื่อพระมหาสมณะยังอยู่นั้น ก็ได้คอย ห้ามพวกเราอยู่ว่า สิ่งนี้ควรทำ สิ่งนี้ไม่ควรทำ บัดนี้ พวกเราปรารถนาจะทำสิ่งใด ก็จะทำกระทำได้ สิ่งนั้น ไม่ปรารถนาจะทำสิ่งใด ก็จะไม่กระทำสิ่งนั้น<sup>๕๓</sup>

จากที่พระเถระฟังคำที่พระสุภัททะได้เที่ยวพูดกับหมู่ภิกษุเหล่านั้นแล้ว ท่านก็เกิดธรรมสังเวชว่า

พระผู้มีพระภาคเจ้าเพิ่งจะปรินิพพานได้เพียง ๗ วัน พระบรมศพก็ยังอยู่ เสี้ยน หนามศาสนานอันใหญ่เกิดขึ้นเร็วถึงปานนี้ พระศาสนาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนำมาด้วยทุกข์ยากนี้ถ้าปล่อยให้คนบาปเหล่านี้เติบโตและได้คนบาปอื่นมาเป็นพรรคพวก ก็อาจจะทำพระศาสนาให้เสื่อมถอยได้ ถ้าเราจะให้ขับไล่พระชั่ววงศ์นี้ไป ผู้คนทั้งหลายก็จะพากันตำหนิโทษเราว่า พระศาสดาปรินิพพานไปยังไม่ทันไร พระบรมศพของพระสมณโคดมยังคงอยู่ เหล่าสาวกก็เกิดวิวาทกันเสียแล้ว เพราะฉะนั้น เราควรอดกลั้นไว้ก่อน พระธรรมที่ทรงแสดงแล้ว นั้น เปรียบเหมือนดอกไม้ทั้งหลายที่เมื่อต้องลมก็ย่อมกระจัดกระจายไป ฉันทใด สิกขาบทในวินัยก็จะพินาศ ธรรมในพระสูตรก็จะพินาศ ธรรมในพระอภิธรรมก็จะพินาศ ด้วยอำนาจของบุคคลชั่วเช่นนี้ ก็ฉันทนั้นเหมือนกัน เพราะฉะนั้น เราจะต้องสังคายนาธรรมวินัย เพื่อให้พระธรรมนี้ พระวินัยนี้ มันคงเหมือนดอกไม้ที่ผูกไว้ด้วยด้ายเหนียวการแสดงออกของพระสุภัททะ ทำให้พระมหากัสสปะได้ถือเป็นเหตุสำคัญ กระทำปฐมสังคายนาพระธรรมวินัย<sup>๕๔</sup>

๕. เป็นประธานในการทำปฐมสังคายนา ท่านพระมหากัสสปะผู้เป็นสังฆเถระของภิกษุประมาณเจ็ดแสนรูปที่ประชุมกันในวันแบ่งพระบรมสารีริกธาตุของพระผู้มีพระภาคเจ้ามาระลึกถึงคำ

<sup>๕๓</sup>วิ.จ. (ไทย) ๗/๖๑๔-๖๒๙/๒๔๗.

<sup>๕๔</sup>วิ.จ. (ไทย) ๗/๖๑๔-๖๒๙/๒๔๘.

ของ สุภัททะ กล่าวเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จปรินิพพานได้ ๗ วัน และดำริของท่านที่จะกระทำ ปฐมสังคายนาจึงได้แสดงดำรินั้นต่อสงฆ์ทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลายกล่าวว่า ถ้ากระนั้น ขอพระเถระ จง คัดเลือกภิกษุทั้งหลายเถิดขอรับ ครั้งนั้น ท่านพระมหากัสสปเถระ จึงคัดเลือกพระอรหันต์ได้ ๔๙๙ รูป หย่อน ขาดไป ๑ รูป เหตุที่พระมหากัสสปเถระจงใจทำให้ขาด ๑ อยู่รูปหนึ่งนั้น มีรายละเอียดอยู่ใน อรรถกถาว่า

เพื่อให้มีโอกาสแก่ท่านพระอานนท์เถระเพราะ พระมหาเถระได้พิจารณาว่า การกระทำสังคายนาครั้งนี้ มีเหตุทั้งไม่ควรเลือก และ เหตุที่ควรเลือกพระอานนท์เข้าร่วมกระทำสังคายนา เหตุที่ไม่ควรเลือกก็เพราะว่าพระอานนท์นั้นเป็นพระเสขะ (ยังไม่บรรลุนิพพาน) ยังมีกิจที่ต้องทำอยู่ จึงไม่ควรเลือก แต่ถ้าเว้นท่านพระอานนท์เสียก็ไม่อาจทำสังคายนาธรรมได้ ด้วยธรรมทั้งหลายข้อใดข้อหนึ่ง ซึ่งพระพุทธรูปทรงแสดงแล้ว ไม่มีธรรมข้อใดที่พระอานนท์ไม่ได้รับฟังต่อพระพักตร์ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยเหตุที่ท่านขอพรต่อพระศาสดาก่อนที่จะรับเป็นพุทธรูปปฏิฐาก ว่าถ้าพระพุทธรูปไปทรงแสดงธรรมในที่ซึ่งพระอานนท์ไม่ได้อยู่ด้วย พระพุทธรูปจะต้องแสดงธรรมนั้นต่อพระอานนท์อีกครั้งหนึ่ง เนื่องจากพระอานนท์เกรงข้อครหาของผู้ที่จะกล่าวว่า เป็นพระพุทธรูปปฏิฐาก ไกลชิดพระพุทธรูปเจ้าแต่ไม่เคยได้นิพนธ์ธรรมข้อนั้น ข้อนี้ ฉะนั้น จึงไม่อาจเว้นเสียได้ เพราะว่า ท่านพระอานนท์นั้นแม้เป็นเสขะอยู่ แต่ก็หน้าที่พระมหากัสสปเถระจะเลือก เพราะเป็นผู้มีอุปการะมากต่อการทำสังคายนาธรรม<sup>๕๕</sup>

เหตุผลที่พระมหากัสสปเถระตัดสินใจไม่เลือกพระอานนท์เถระแต่แรก ก็เพราะจะหลีกเลี่ยงการตำหนิติเตียนจากบุคคลที่ไม่เข้าใจ ที่จริงแล้ว ท่านพระเถระมีความสนิทสนมอย่างมากกับท่านพระอานนท์ เช่น ท่านพระอานนท์จะมีผมบนศีรษะหงอกแล้ว พระมหากัสสปเถระก็ยังสั่งสอนท่านพระอานนท์เถระด้วยวาตะเหมือนหนึ่งว่าท่านพระอานนท์ยังเป็นเด็กอยู่ เช่นว่า “เด็กคนนี้ ไม่รู้จักประมาณเสียเลย” พระเถระจึงได้มีจำนวนครบ ๕๐๐ รวมทั้งท่านพระอานนท์ที่พระเถระเลือก โดยอนุมัติของภิกษุทั้งหลาย ด้วยประการฉะนี้ เมื่อเลือกได้พระสงฆ์ครบทั้ง ๕๐๐ รูปแล้ว พระเถระทั้งหลายปรึกษากันว่า พวกเราควรจะสังคายนาพระธรรมและพระวินัยที่ไหนดีหนอ ครั้นแล้วเห็นพ้องต้องกันว่า

พระนครราชคฤห์ มีโคจรคามมาก มีเสนาสนะเพียงพอ สมควรที่พวกเราจะอยู่ จำพรรษาในพระนครราชคฤห์ สังคายนาพระธรรมและพระวินัย ภิกษุพวกอื่นไม่ควร เข้าจำพรรษาในพระนครราชคฤห์ ด้วยเกรงว่าเพราะจะมีวิสาขบุคคลบางคนเข้าไปสู่ท่ามกลางสงฆ์ซึ่งกำลังทำสังคายนาอยู่ แล้วจะคัดค้านถวาทกรรมของพวกท่านนี้เสียครั้งนั้น พระมหากัสสปเถระ พิจารณาว่า นับแต่วันที่พระ

<sup>๕๕</sup>วิ.จ. (ไทย) ๗/๖๑๔-๖๒๙/๒๔๙.

ตถาคตปรินิพพานมา จนถึงบัดนี้เป็นอันล่วงไปแล้วถึงเดือน บัดนี้ฤๅดมหันต์ยังเหลืออยู่เดือนครึ่ง ดิถีที่จะเข้าจำพรรษาใกล้เข้ามาแล้ว จึงชักชวนหมู่พระสงฆ์ที่จะทำสังคายนาให้เดินทางไปยังกรุงราชคฤห์ แล้วก็ได้พาเอาภิกษุสงฆ์หนึ่งเดินทางไปทางหนึ่ง ส่วนพระอนุรุทธเถระก็พาเอาภิกษุสงฆ์หนึ่งเดินทางไปอีกทางหนึ่ง ท่านพระอานนท์เถระนั้นถือเอาบาตรและจีวรของพระผู้มีพระภาคเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ที่มีความประสงค์จะเดินทางผ่านกรุงสาวัตถีไปยังกรุงราชคฤห์ ก็หลีกจาริกไปทางกรุงสาวัตถี สมัยนั้น ในกรุงราชคฤห์มีวัดใหญ่อยู่ ๑๘ วัด ทุกวัดมีขยะและหยากเยื่อที่เขาทิ้งตกเรี่ยราดเต็มไปหมด เพราะในช่วงเวลาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จปรินิพพาน ภิกษุทั้งหลายต่างก็ทอดทิ้งวัดและบริเวณไปกันหมด ครั้งนั้น พระเถระทั้งหลายคิดกันว่า เราจะช่วยกันปฏิสังขรณ์วิหารที่ชำระธุรดโทรมในตลอดเดือนแรกแห่งพรรษา เพื่อบูชาพระพุทธานุสรณ์และปลดปล่อยคำตำหนิตีเียนของพวกเดียรฉัตร ด้วยว่าพวกเดียรฉัตรพากันติเตียนว่า พวกสาวกของพระสมณโคดม เมื่อศาสดายังมีชีวิตอยู่ ก็ช่วยกันทะนุบำรุง ครั้นศาสดาปรินิพพานแล้ว ก็พากันทอดทิ้งไป

ในเดือนแรกของพรรษาท่านจึงได้ทำการบูรณะพระอารามทั้ง ๑๘ แห่ง โดยมีพระเจ้าอชาตศัตรูทรงถวายการช่วยเหลือในครั้งนั้น แล้วจึงได้เริ่มกระทำการปฏิสังขรณ์สังคายนา โดยมีพระเจ้าอชาตศัตรูเป็นองค์อุปฐากการทำสังคายนาในครั้งนั้น โดยโปรดเกล้าฯ ให้สร้างสถานที่นั่งประชุมสำหรับภิกษุทั้งหลายผู้ทำสังคายนาที่ปากถ้ำสัตตบรรณ ข้างภูเขาเวภารบรรพต ในวันก่อนการทำสังคายนา ท่านพระอานนท์คิดว่า พรุ่งนี้เป็นวันประชุม แต่การที่เรายังเป็นเสขบุคคลอยู่นั้นจะไปเข้าร่วมประชมนั้นไม่เหมาะสม ในคืนนั้นจึงเร่งทำความเพียรจนเกือบตลอดราตรีก็นอนไม่บรรลุนิยาม ครั้นในเวลาใกล้รุ่งจึงเอนกายลงด้วยตั้งใจว่า เราเร่งทำความเพียรจนเกินไป จึงดำริที่จะนอนพักสักครู่หนึ่ง แต่ขณะที่เอนตัวลง ศีรษะยังไม่ทันถึงหมอนและเท้ายังไม่ทันพ้นจากพื้น ในระหว่างนั้น จิตได้หลุดพ้นจากอาสวะ บรรลุนิยามเป็นพระอรหันต์ ในการสังคายนานั้น มีพระมหากัสสปเถระเป็นประธาน มีหน้าที่ซักถามเกี่ยวกับพระธรรมวินัย โดย พระอุบาลี เป็นผู้ชี้แจงเกี่ยวกับข้อบัญญัติพระวินัย และพระอานนท์ เป็นผู้ชี้แจงเกี่ยวกับพระสูตร และพระอภิธรรมในการสังคายนา เหล่าพระสงฆ์มีมติให้สังคายนาสูตรต้นตปิฎกก่อน โดยเริ่มจาก สังคายนาที่ขนิณิกาย สังคายนามัชฌิมนิคาย สังคายนาสังยุตตนิกาย สังคายนาอังคุตตรนิกาย ไปตามลำดับในเวลาจบการร้อยกรองพระพุทธานุสรณ์ มหาปฐพีนี้เหมือนเกิดความปลอดภัย และให้สาธุการว่า พระมหากัสสปเถระทำพระศาสนาของพระทศพลนี้ให้สามารถยั่งยืนต่อไปได้ตลอดกาลประมาณ ๕,๐๐๐ พระพรรษา ดังนี้ ปฐพีที่หวั่นไหวเอนเอียง สะเทือนสะท้านเป็นอเนกประการ จนถึงน้ำร่องแผ่นดินเป็นที่สุด และอัศจรรย์ทั้งหลายเป็นอันมากก็ได้ปรากฏมีแล้ว<sup>๕๖</sup>

<sup>๕๖</sup>วิ.จ. (ไทย) ๗/๖๑๔-๖๒๙/๒๕๐-๒๕๙.

สรุปว่า พระมหากัสสปเถระ นับว่าท่านมีบทบาทอย่างมากหลังจากบวชแล้ว ที่เด่นๆ คือ การเป็นประธานฝ่ายสงฆ์ในคราวทำปฐมสังคายนาพระธรรมวินัย หากไม่มีการสังคายนาครั้งนั้น พระพุทธศาสนาจะสามารถดำรงมั่นคงมาถึงปัจจุบันและมาถึงประเทศไทยและประเทศต่างๆ ได้อย่างไร นับได้ว่าในบรรดาพระมหาลลภิกขุทั้ง ๕ รูป หากยึดประเด็นนี้ ท่านพระมหากัสสปเถระ นับว่ามีความสำคัญ โดดเด่นที่สุด

### ๒.๔.๓ บทบาทด้านการเผยแผ่

ท่านพระมหากัสสปเถระ ยังมีคุณความดีที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสรรเสริญอีกหลายประการ เช่น ดังพุทธดำรัสว่า

กัสสปะมีธรรมเป็นเครื่องอยู่เสมอด้วยเรา” เมื่อครั้งทรงประทานผ้าสังฆาฏิให้และทรงรับผ้าของพระมหากัสสปเถระ กัสสปะเปรียบเหมือนดวงจันทร์ส่องไสรั้เมฆหมอก ขณะที่ท่านเข้าสู่ตระกูลทั้งหลายเป็นผู้มีก้น้อยสันโดษ และตรัสสอนให้พระภิกษุทั้งหลายถือเอาเป็นตัวอย่างว่า กัสสปะเข้าไปใกล้ตระกูลแล้วชักกายและใจให้ห่าง ประพฤติตนเป็นคนใหม่ในตระกูลอยู่เสมอ (คือ เป็นผู้สงบเสงี่ยมดุจแขกผู้มาเยือนใหม่ๆ ไม่คุ้นเคยเป็นนิตย ไม่คะนองกายวาจา และใจในสกุลเป็นนิตย จิตไม่เกี่ยวข้องในสกุลเหล่านั้น เพิกเฉยด้วยจิตเป็นกลางว่า ผู้ปรารถนาจักงให้ลาก ผู้ปรารถนาบุญจักงได้บุญ ตนเองเวลาได้ลาจะมีใจฉันท ผู้อื่นก็มีใจฉันทนั้น<sup>๕๗</sup>

สรุปว่า พระมหากัสสปเถระ มีบทบาทด้านการเผยแผ่ และช่วยงานพระศาสนามากมาย เพราะท่านมีอายุอยู่หลังพุทธปรินิพพานอย่างยาวนาน ตามหลักฐานระบุว่า ปรีนิพพานเมื่ออายุได้ ๑๒๐ ปี มีความสำคัญในด้านการเผยแผ่ และการวางรากฐานในการส่งพระสงฆ์ออกไปยังนานาอารยประเทศเพื่อการเผยแผ่ อย่างเหมาะสม

## ๓.๕ บทบาทของพระราชาเถระ

### ๓.๕.๑ บทบาทก่อนบวช

พระราชา เกิดในตระกูลพราหมณ์ ในเมืองราชคฤห์ ฐานะเดิมของท่านนั้นจัดว่าอยู่ในชั้นเศรษฐี มีทรัพย์สินเงินทองมาก แต่เมื่ออย่างเข้าสู่วัยชราถูกภรรยาและบุตรธิดาทอดทิ้ง ต้องกลายเป็นคนยากจนอนาถา ไร้ที่พึ่งพาอาศัยต้องเลี้ยงชีพด้วยการอาศัยพระภิกษุอยู่ในวัดพระเวฬุวันมหาวิหาร ท่านได้ได้เรียนรู้ว่าชีวิตพระเป็นชีวิตที่สงบไม่วุ่นวายจึงปรารถนาจะมีชีวิตที่สงบอย่างนั้นบ้าง วันหนึ่งจึงเข้าไปหาพระที่คุ้นเคยกันแล้วแจ้งความประสงค์ให้ทราบ ไม่มีพระรูปใดรับบวชให้ แต่ไม่มีภิกษุรูปใดที่จะสงเคราะห์บวชให้ ทำให้เกิดความทุกข์ใจจนร่างกายชอบผอม หน้าตาผิวพรรณ

<sup>๕๗</sup> ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๔๖/๑๙๑.

หม่นหมอง วันหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วกราบทูลให้ทราบถึงความประสงค์ของตน พระพุทธเจ้าทรงตรวจดูอุปนิสัยของท่านแล้วเห็นว่า แม้จะแก่แต่ก็สามารถบรรลุผลได้ จึงตรัสสั่งให้ประชุมสงฆ์รับสั่งถามว่า “ ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดระลึกถึงอุปการคุณของราชพราหมณ์ ผู้นี้บ้าง”<sup>๕๘</sup> ขณะนั้น พระสารีบุตรเถระ ซึ่งอยู่ในที่ประชุมด้วย ได้กราบทูลว่า “ ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์ระลึกได้ พระเจ้าข้า คือ วันหนึ่ง ข้าพระองค์ได้เข้าไปบิณฑบาตในเมืองราชคฤห์ พราหมณ์ผู้นี้เคยได้ถวายอาหารข้าวสุกแก่ข้าพระองค์ ทัพพีหนึ่ง พระเจ้าข้า” พระบรมศาสดา ได้สดับแล้วตรัสยกย่องพระสารีบุตรเถระว่า เป็นผู้มีความกตัญญูกตเวที แล้วมอบราชพราหมณ์ให้ท่านเป็นพระอุปัชฌาย์ ดำเนินการบวชให้ และทรงประกาศยกเลิกการอุปสมบทด้วยวิธีไตรสรณคมน์ ที่พระองค์ทรงอนุญาตไว้แต่เดิมแล้ว ทรงอนุญาตการอุปสมบทด้วยวิธีอุตติจตุตถกรรมอันเป็นวิธีอุปสมบทโดยมีสงฆ์เป็นใหญ่ พระสารีบุตรเถระเป็นพระอุปัชฌาย์รูปแรกและพระราชาเป็นภิกษุผู้ได้รับการอุปสมบทด้วยวิธีนี้เป็นรูปแรก การอุปสมบทด้วยวิธีอุตติจตุตถกรรมนี้ได้ถือปฏิบัติสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

### ๓.๕.๒ บทบาทหลังบวช

บทบาทหลังบวชของพระราธเถระ ประมวลได้ว่า เมื่ออุปสมบทแล้ว วันหนึ่งได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคกราบทูลขอให้พระพุทธองค์ตรัสสอนธรรมอันเป็นทางปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้น พระพุทธองค์ตรัสสอนท่าน พระราธะรับเอาพระโอวาทนั้นเป็นแนวทางปฏิบัติ แต่ก็ยังไม่ได้รับบรรลุธรรมทันทีหลังจากบวชเนื่องจากจิตไม่สงบ ทั้งนี้เพราะไม่ได้รับความสะดวกเรื่องอาหาร แต่ละวันท่านได้อาหารไม่พอฉัน ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะท่านเป็นพระบวชใหม่นั่งบนอาสนะท้ายสุดเวลาฉันอาหารในโรงฉัน ในโรงฉันมีพระมาก อาหารต้องแจกตามกันตามลำดับอาวุโสจึงไม่ค่อยเหลือถึงท่าน พระสารีบุตรผู้เป็นอุปัชฌาย์ทราบถึงความลำบากของท่านในเรื่องนี้จึงได้แก้ปัญหาด้วยการพาท่านจาริกไปตามสถานที่ต่างๆ ซึ่งทำให้ท่านได้อาหารพอฉันครั้งได้อาหารพอแล้วท่านกลับมีร่างกายแข็งแรงจิตเริ่มสงบ ประกอบกับได้พระสารีบุตรเถระคอยแนะนำพร่ำสอนอยู่เนืองๆ ท่านเป็นคนว่าง่ายปฏิบัติตามที่พระอุปัชฌาย์พร่ำสอนทุกประการแล้วเข้าใจได้รวดเร็ว ไม่นานนักก็บรรลุพระอรหัตผลหลังจากนั้น พระสารีบุตรเถระได้พาท่านมาเฝ้าพระผู้มีพระภาค พระพุทธองค์ตรัสถามว่า “ ดูก่อนสารีบุตร พระราธะสิทธิวิหาริศิษย์ของเธอเป็นอย่างไรบ้าง” “ ข้าแต่พระผู้มีพระภาค เธอเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย แนะนำสั่งสอนตักเตือนอย่างไร ก็ปฏิบัติตามแต่โดยดี ไม่เคยโกรธเคืองเลย พระเจ้าข้า”<sup>๕๙</sup>

สรุปว่า พระบรมศาสดา ทรงสดับพฤติกรรมของท่านราธเถระถึงความเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย จึงทรงตรัสสอนให้ภิกษุทั้งหลายว่า “ให้ถือเอาพระราธะเป็นแบบอย่างในการเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย

<sup>๕๘</sup> มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค ๔, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑), หน้า ๒.

<sup>๕๙</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓.

และทรงยกย่องพระราชนิพนธ์ในตำแหน่งเอตทัคคะ” เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ในทาง ผู้ว่าง่าย และ ผู้มีปฏิภาณ คือ เป็นผู้มีความรู้แจ่มแจ้งในพระธรรมเทศนา อยู่มาวันหนึ่ง พระภิกษุทั้งหลายสนทนากันในโรงธรรมสภาว่า “ข้าพเจ้าพระสารีบุตรเถระเป็นผู้มีความกตัญญูกตเวทีได้ให้พระพรหมณ์ผู้ขัดสนบรรพชา เพราะระลึกถึงอุปการคุณแห่งข้าพเจ้าเพียงทัพพีเดียวเท่านั้น ฝ่ายพระราชนิพนธ์ ผู้ควรแก้โอวาทก็ได้อาจารย์ที่ดีเป็นผู้ให้โอวาท” พระบรมศาสดาทรงสดับการสนทนาสรสรเสริญพระสารีบุตรเถระนั้นแล้ว จึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย พระสารีบุตรเป็นผู้ประกอบด้วยความกตัญญูกตเวที ในกาลบัดนี้ยังไม่สู่เป็นการอัครจารย์นัก เพราะในอดีตชาติที่ล่วงมาแล้ว พระสารีบุตรถือกำเนิดใน “อเหตุกปฏิสนธิ” คือ การปฏิสนธิด้วยจิตที่ไม่มีเหตุ ได้แก่เกิดในกำเนิดเดียรัจฉาน แต่เป็นผู้มีใจประกอบด้วยกตัญญูกตเวทีตาธรรม นั้นแหละน่าอัครจารย์นัก” ครั้นพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระสารีบุตรเป็นผู้ประกอบด้วยความกตัญญูกตเวที มิใช่กาลบัดนี้เท่านั้น ในปางบรรพพระสารีบุตรผู้เกิดเป็นช้างใหญ่ (ช้างพ้อ) ผู้มีสภาวะรู้จักคุณูปการที่ผู้อื่นกระทำไว้แก่ตนดังเรื่องทีกล่าวนี้อันส่วนราชนิพนธ์มีความเพียรพยายาม ทั้งเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย เป็นที่รักใคร่ของอาจารย์ได้เคยเป็นโปตกถูกช้างเผือกตัวว่านอนสอนง่าย และขยันงานเอาการนั้น”พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสพระคาถาว่า “บุคคลเห็นผู้มีปัญญาใด เป็นผู้กล่าวข่มขี้ ผู้ชี้โทษ ว่าเป็นเหมือนผู้บอกขุมทรัพย์ให้ ฟังคบผู้มีปัญญาเช่นนั้น ซึ่งเป็นบัณฑิต (เพราะว่า) เมื่อคบท่านผู้เป็นเช่นนั้น มีแต่คุณอันประเสริฐ ไม่มีโทษที่ลามก” (เลวทราม) หรืออีกในหนึ่งทีมักจะพูดกันว่า พระราชนิพนธ์ หลังจากบรรลอรุฬผลแล้วก็ยังสนใจในการเพ่งพิจารณาธรรม วันหนึ่งขณะนั่งพิจารณาอยู่ในกระท่อม เกิดฝนร่ำรดลงมาทางหลังคาที่มุงไม่ดี ท่านคิดเปรียบเทียบว่า เรือนที่มุงไม่ดีก็เหมือนกับจิตที่ไม่ได้ฝึกฝน จึงได้กล่าวว่า “เรือนที่มุงไม่ดี ฝนตกรั่วรดได้ จิตที่ไม่ได้ฝึกฝนก็เป็นเช่นนั้น เรือนที่มุงดี ฝนตกรั่วรดไม่ได้ จิตที่ฝึกฝนไว้ดีก็เป็นเช่นนั้น ราจะยอมรั่วรดไม่ได้”<sup>๖๐</sup> จากพฤติกรรมและแนวการปฏิบัติตนของท่านราชนิพนธ์ พระพุทธองค์จึงทรงสถาปนาพระเถระไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ ด้าน “ความเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย”

### ๓.๕.๓ บทบาทด้านการเผยแผ่

พระราชนิพนธ์เป็นสงฆ์ที่ไม่มีความโดดเด่นในการเผยแผ่อย่างกว้างขวาง เพราะท่านเป็นพระสงฆ์ที่มีอายุมาก บวชเมื่อแก่ มีอายุมาก จากการที่ไม่มีผู้ดูแลและไม่มีที่พึ่ง เกิดความพลัดพรกอย่างแรงในชีวิต จึงได้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา โดยมีพระสารีบุตรเถระเป็นพระอุปัชฌาย์ แต่เป็นแบบอย่างที่ดีให้กับพระสงฆ์รุ่นหลังที่ควรปฏิบัติตนอย่างอ่อนน้อมถ่อมตน ดังพุทธพจน์ที่ตรัสว่า “พึงเห็นบัณฑิตผู้กล่าวสอน ชี้โทษ พูดข่มไว้ มีปัญญากว้างขวาง เหมือนผู้บอกขุมทรัพย์ให้ ฟังคบ

<sup>๖๐</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓-๗.

บัณฑิตเช่นนั้น เมื่อคบบัณฑิตเช่นนั้น ก็มีแต่ดี ไม่เสียหายเลย”<sup>๖๑</sup> พระราธเถระเป็นเอตทัคคะในทางผู้ว่าง่าย และมีปฏิภาณ

สรุปว่า พระศาสดาทรงสถาปนาพระเถระทั้งหลาย ไว้ในตำแหน่งทั้งหลาย ตามลำดับ และทรงสถาปนาท่านพระราธเถระ ไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ เป็นยอดของเหล่าสาวก ผู้มีปฏิภาณ (ปฏิภาณเนยยกาน) เพราะท่านมีปฏิภาณ สามารถแสดงพระธรรมเทศนาของพระศาสดาเข้าใจทันที

### ๓.๖ บทสรุป

บทบาทของพระราธเถระที่เด่นๆ นั้น สรุปได้จากการที่ท่านเป็นพระภิกษุที่บวชตอนแก่ แล้ว ท่านประพฤติปฏิบัติตนเป็นผู้ว่าง่าย สอนง่าย ซึ่งสามารถเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ภิกษุสงฆ์ทั้งหลายได้ว่า ไม่ว่าตนจะมีตำแหน่ง หน้าที่การงานอะไรมาก่อน เมื่อเข้ามาบวชแล้วต้องทำลายทิฐิ มานะ เหล่านั้น รวมทั้งตั้งอกตั้งใจศึกษาปฏิบัติธรรมอย่างเต็มที่ เพราะผลของพระธรรมไม่ขึ้นต่อกาลเวลา ้วยตำแหน่งหน้าที่อะไรๆ เลย และสามารถพิจารณาบนพื้นฐานหลักการ ๓ ประการ ได้แก่

- ๑) ศึกษาและปฏิบัติเพื่อให้รู้ หมายถึง เข้าใจแจ้งชัดตามความเป็นจริง
- ๒) ศึกษาและปฏิบัติอย่างมีเหตุมีผล ซึ่งหมายความว่า มีเหตุมีผล สามารถพิสูจน์ได้
- ๓) ศึกษาและปฏิบัติเพื่อให้รู้เข้าใจ และมีเหตุผลแล้ว ผู้ฟังปฏิบัติตาม ย่อมประสบผลด้วยตนเอง ไม่ต้องรอใครมาหยิบยื่นให้ เพราะปฏิบัติเหตุและได้ผลในชาตินี้เอง ไม่ต้องรอไปถึงชาติหน้า<sup>๖๒</sup>

พระมหัลลภิกษุทั้ง ๕ รูป ได้แก่ พระอัญญาโกณฑัญญเถระ พระอรุเวลกัสสปเถระ พระมหากัจจายนเถระ พระมหากัสสปเถระ และพระราธเถระ ท่านเหล่านี้ควรมีประวัติความเป็นมาที่น่าสนใจ และหลังจากได้บวชเป็นพระสาวกแล้วก็ได้มีบทบาทในกิจการพระศาสนาในด้านต่างๆ ตามที่ได้วิจยมาแล้ว ล้วนแสดงให้เห็นถึงความรัก ความตั้งใจ และการประพฤติปฏิบัติที่ดีน่าเคารพนับถือของท่านเหล่านี้ที่มีต่อพระศาสนาสมกับท่านได้รับเอตทัคคะจากพระพุทธเจ้าในด้านต่างๆ อย่างไรก็ตาม กล่าวถึงบทบาทของท่านเหล่านี้แล้ว ก็ทำให้ทราบว่า เมื่อใครได้เข้ามาสู่ร่มเงาพระพุทธศาสนาแล้ว ทุกคนจำต้องมีบทบาทหน้าที่ต่างๆ ตามความเหมาะสม เริ่มตั้งแต่หน้าที่ต่อตนเองด้วยการศึกษา ปฏิบัติ และหน้าที่ต่อสังคมด้วยการประกาศ เผยแผ่พุทธธรรมให้ประชาชนได้รับแสงสว่างในชีวิต สมดังพุทธพจน์ที่ว่า

ภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งเป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ แม้เธอ พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ พวกเธอจงเที่ยวจาริกไป เพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและ

<sup>๖๑</sup>วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๓/๖๓.

<sup>๖๒</sup>อง.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๕๖๕/๓๕๖.

ความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ อย่าไปโดยทางเดียวกัน จงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง มีความงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วนสัตว์ทั้งหลายที่มีจุลีในตาน้อยมีอยู่ ย่อมเสื่อมเพราะไม่ได้ฟังธรรม จักมีผู้รู้ธรรม ภิคุชทั้งหลาย แม้เราก็จักไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคม เพื่อแสดงธรรม<sup>๖๓</sup> และว่า ภิคุชทั้งหลาย พรหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย เป็นผู้มึนอุปการะมากแก่เธอทั้งหลาย บำรุงเธอด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะและคิลานะปัจจัยเภสัชบริขาร แม้เธอทั้งหลายก็จะเป็นผู้มีอุปการะมากแก่พรหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย จงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด จงประกาศการครองชีวิตอันประเสริฐ พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะอันบริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิงแก่พรหมณ์และคฤหบดีนั้นเถิด<sup>๖๔</sup>

พระพุทธพจน์ข้างต้น สรุปลงในหลักปฏิบัติของเหล่าพระภิกษุที่พึงปฏิบัติต่อประชาชนในสังคมตามหลักทศ ๖ ซึ่งมีอยู่ ๖ ประการ ได้แก่

- ๑) สอนให้ละเว้นจากความชั่ว
- ๒) แนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี
- ๓) อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันงาม
- ๔) สอนสิ่งที่ยังไม่เคยได้สดับเล่าเรียน
- ๕) ชี้แจงให้เข้าใจในสิ่งที่สดับเล่าเรียนมาแล้ว
- ๖) บอกทางสวรรค์ให้<sup>๖๕</sup>

กล่าวได้ว่า พระมหาลัทธิภิกษุทั้ง ๕ รูป ต่างได้ยึดถือและปฏิบัติตนในกรอบ ๖ ประการข้างต้นนั้นเป็นอย่างดี และจากการศึกษาในบทที่ ๓ มากกล่าวได้ว่า พระมหาลัทธิภิกษุในสมัยพุทธกาลนั้น เมื่อท่านบรรลุธรรมเสร็จกิจของตนแล้ว ท่านก็มีชีวิตความเป็นอยู่ด้วยปัญญา มีจิตใจผ่องใส และประกอบด้วยประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง ซึ่งสรุปในภาพรวมบทบาทก่อนบวชและหลังบวชของแต่ละท่านได้ ดังนี้

๑. พระอัญญาโกณฑัญญะ เป็นบุตรของพรหมณ์มหาศาล ในบ้านพรหมณ์ชื่อว่า โทณวัตถุ ซึ่งไม่ห่างไกลจากกรุง กบิลพัสดุ์เดิมเรียกชื่อว่า โกณฑัญญะ สาเหตุที่มีคำว่า อัญญานำหน้าก็เพราะท่านได้บรรลุโสดาปัตติมรรค พระพุทธเจ้าทรงทราบ ว่า โกณฑัญญะ ได้ดวงตาเห็นธรรม ทรงเปล่งพระอุทานว่า “อญญาสิ วต โภ โกณฑณฺโณ อญญาสิ วต โภ โกณฑณฺโณ โกณฑัญญะผู้เจริญได้รู้

<sup>๖๓</sup>วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๓๒.

<sup>๖๔</sup>ช.อิตติ. (ไทย) ๒๕/๒๘๗/๒๔๗.

<sup>๖๕</sup>ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๐๔/๑๔๖.

แล้วหนอ”<sup>๖๖</sup> พระอัญญาโกณฑัญญะ เป็นพราหมณ์ที่มีอิทธิพลในสังคมอินเดียสมัยนั้นระดับหนึ่ง โดยเฉพาะการเป็นพราหมณ์หนุ่มคนเดียวที่มีโอกาสเข้าเป็นคณะพราหมณ์ได้ทำนายลักษณะของเจ้าชายสิทธัตถะ เป็นสิ่งที่สร้างเสริมบารมีให้ท่านเป็นผู้ที่ได้รับการยกย่องนับถือ อย่างกว้างขวาง เป็นพระสงฆ์รูปแรกในพุทธศาสนาที่อุปสมบทด้วยวิธี “เอหิภิกขุอุปสัมปทา”

๒. พระอรุเวลากัสสปะ ก่อนวชิระในพระพุทธศาสนา อาศัยอยู่ในเมืองมคธ มีนามว่า ชฎิลอรุเวลกัสสปะและมีบริวารมาก เป็นศาสตราเจ้าลัทธิบูชาไฟ ที่ประชาชนให้ความเคารพนับถืออย่างมากลัทธิหนึ่ง ตั้งสำนักเรียงรายอยู่ตามริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชราตั้งแต่เหนือจรดใต้ เป็นกลุ่มบุคคลที่ทรงอิทธิพลมาก ในแคว้นมคธ ในขณะนั้น

พระพุทธเจ้าทรงทราบกิตติศัพท์ของชฎิลเจ้าลัทธิบูชาไฟนี้มานานแล้วเมื่อเสด็จถึงเมืองมคธก็เสด็จไปเยี่ยมเจ้าลัทธินี้ก่อนลัทธิอื่นๆ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชฎิลกลุ่มนี้และ ศาสนิกของพวกเขานับถือมากคือ พญานาค พวกเขาเชื่อว่าพญานาคตัวใหญ่มากมีฤทธิ์มาก อาศัยอยู่ในโรงบูชาไฟ ชฎิลและเหล่าสาวกได้นำเครื่องสักการะไปบูชาอยู่เป็นประจำ เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปยังอาศรมของอรุเวลกัสสปะ ได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดี พระพุทธเจ้าตรัสขออนุญาตพักค้างคืนด้วย ก็อนุญาตให้พระองค์เข้าไปพักในโรงบูชาไฟ พระองค์ทรงแสดงปาฏิหาริย์ด้วยการจับพญานาคซึ่งอยู่ในโรงบูชาไฟนั้นใส่ไว้ในบาตร และยังได้แสดงปาฏิหาริย์ต่างๆอาทิ นาผลหว่าจากต้นหว่าใหญ่ อันเป็นไม้ประจําทวีปมาก่อนที่อรุเวลกัสสปะกลับมาถึง เป็นเหตุให้อรุเวลกัสสปะเริ่มเลื่อมใส แต่ยังไม่ยอมรับพระพุทธเจ้าว่าเป็นพระอรหันต์ ในขณะเดียวกันนั้นก็สำคัญอยู่ว่าตนเองเป็นพระอรหันต์ พระพุทธเจ้าทรงทราบความคิดของ อรุเวลกัสสปะอยู่ตลอดเวลา<sup>๖๗</sup>

๓. พระมหากัจจายนเถระ ผู้เกิดในตระกูลพราหมณ์บุโรหิต และเป็นความต้องการของตระกูลที่จะให้ท่านสืบตำแหน่งแทนบิดา “เมื่อเจริญท่านจึงได้รับการศึกษาเป็นอย่างดีในสมัยนั้น และท่านก็เป็นผู้มีความสนใจใฝ่ในการศึกษามีความเฉลียวฉลาดสามารถเรียนจบไตรเพท”<sup>๖๘</sup> หรือไตรเวท ต่อมา “เมื่อบิดาซึ่งเป็นบุโรหิตของพระเจ้าจันทรปัชโชต ถึงแก่กรรมท่านจึงได้รับตำแหน่งบุโรหิตแทนบิดา โดยเป็นที่ปรึกษาในทางนิติ อันได้แก่ขนบธรรมเนียมประเพณี”<sup>๖๙</sup> และได้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยดีมาโดยลำดับ จนเป็นที่วางพระราชหฤทัยของพระเจ้าจันทรปัชโชตเป็นอย่างยิ่ง

<sup>๖๖</sup> วิ.มหา. (บาลี) ๒๓/๓๖๑/๑๘-๑๙.

<sup>๖๗</sup> พระมหาประวิน ปวโร (ศรีโย), "การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระอรุเวลกัสสปะในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา", วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๓๙.

<sup>๖๘</sup> คุณ โทจันทร์, ศาสนาเปรียบเทียบ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๗), หน้า ๙๒.

<sup>๖๙</sup> จำเนียร ทรงฤกษ์, ชีวประวัติพุทธสาวก, อ่างแล้ว, หน้า ๖๕.

พระมหากัจจายนะเถระ ออกบวชเพราะเหตุเลื่อมใสในคำสอนของพระพุทธศาสนา เป็นพื้นเดิมอยู่ก่อนแล้ว ครั้นพระเจ้าจันทรปัชโชตทรงทราบข่าวว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นในโลกแล้ว เสด็จจาริกไปโปรดสั่งสอนประชาชน ธรรมที่พระองค์ทรงสั่งสอนนั้น เป็นสัจธรรมที่แท้จริง ให้สำเร็จประโยชน์แก่ผู้ประพฤติปฏิบัติตาม ทรงมีพระราชประสงค์จะกราบทูลพระพุทธเจ้าให้เสด็จมาทรงประกาศพระศาสนา ณ เมืองอุชเชนี จึงตรัสสั่งกัจจายนบุโรหิตให้ไปเชิญเสด็จว่า “ท่านอาจารย์จงไปที่นั่น นำเสด็จพระพุทธเจ้ามาในที่นี้เถิด” เมื่อกัจจายนบุโรหิตกราบบังคมทูลรับอาสาพระราชประสงค์ พระเจ้าจันทรปัชโชตจึงมอบหมายให้กัจจายนบุโรหิตเดินทางไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่วัดพระเชตวันมหาวิหาร กรุงสาวัตถี แคว้นโกศล<sup>๗๐</sup>

๔. พระมหากัสปะเถระ พระเถระ เป็นบุตรกบิลพราหมณ์ กัสสปโคตร ในบ้านมหาติฏฐะ จังหวัดมณฑลรัฐ มีชื่อเดิมว่า ปิปลิ เรียกตามโคตรว่า กัสสปะ พออายุครบ ๒๐ ปี ได้ทำการอาวามงคล คือ รูปแบบแต่งงานแบบหนึ่งของวัฒนธรรมอินเดีย กับนางภัททกาปิลานี ซึ่งมีอายุ ๑๖ ปี เป็นบุตรพราหมณ์โกสิยโคตร เมืองสาละ รัฐมคธ หรือ แคว้นมคธ เมื่อแต่งงานกันแล้ว คนทั้งสองไม่ได้มีความประสงค์ สักแต่ว่าอยู่ร่วมกันเท่านั้น ไม่ได้ถูกต้องกันเลย แม้จะขึ้นสู่เตียงนอนก็ไม่ได้ขึ้นทางเดียวกัน ปิปลิผจญพวชนางช้วน นางภัททกาปิลานีขึ้นข้างซ้าย เมื่อเวลานอน ตั้งพวงดอกไม้สองพวงไว้กลางที่นอนเพราะกลัวร่างกายจะถูกต้องกัน ถึงกลางวันก็ไม่ได้มีการหัวเราะยิ้มหัวต่อกันเลย เพราะฉะนั้น จึงไม่มีบุตรหรือธิดาด้วยกัน สกุลของสามีภรรยาคู่นี้มีมามาก มีการงานเป็นบ่อเกิดแห่งทรัพย์ก็มาก มีคนงานและพาหนะสำหรับใช้งานก็มาก ครั้นต่อมาบิดามารดาเสียชีวิตแล้ว ปิปลิผจญพวชได้ครองสมบัติ ดูแลการงานนั้นสืบทอดจากบิดามารดา และสามีภรรยาต่างก็มีความเห็นร่วมกันว่า ผู้อยู่ครองเรือน ต้องคอยนั่งรับบาป เพราะการงานที่ผู้อื่นทำไม่ดี จึงมีใจเบื่อหน่าย พร้อมใจกันจะออกบวช ได้แสวงหาผ้ากาสาเยื่อเทศเป็นบรรพชิต ออกบวชมุ่งหมายเป็นพระอรหันต์ในโลก สะพายบาตรลงจากปราสาทหลักไปปิปลิเดินหน้า นางภัททกาปิลานีเดินตามหลัง พอไปถึงทางแยกแห่งหนึ่ง จึงแยกจากกัน ปิปลิเดินไปทางขวา ส่วนนางภัททกาปิลานีเดินไปทางซ้าย จนบรรลุถึงสำนักของนางภิกษุณีภายหลังได้บวชเป็นนางภิกษุณี และได้บรรลุอรหัตผล ส่วนปิปลิเดินทางไปพบสมเด็จพระบรมศาสดา ซึ่งประทับอยู่ที่ใต้ร่มไทรในระหว่างกรุงราชคฤห์และเมืองนาลันทาต่อกัน มีความเลื่อมใสเปล่งวาจาประกาศว่า “พระศาสดาเป็นครูของตน ตนเป็นสาวกของพระศาสดา”<sup>๗๑</sup>

๕. พระราธะ ชีวิตฆราวาสไม่สู้ราบรื่นนักเพราะเป็นคนยากจน มีหน้าซำเมื่อแก่ตัวลงลูกเมียก็รังเกียจถึงขั้นขับไล่ออกจากบ้าน ท่านจึงต้องมาอาศัยพระอยู่ที่วัดเวฬุวัน ว่าโดยนิสสัยที่แท้จริง

<sup>๗๐</sup>วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๒/๗๘.

<sup>๗๑</sup>บรรจบ บรรณรุจิ, อสัติมหาสาวก, หน้า ๗๘.

แล้วท่านเป็นคนใจบุญเลื่อมใสในพระพุทธศาสนามาก่อน แม้จะยากจน แต่ก็ทำบุญใส่บาตรตามสมควรแก่โอกาส พระสารีบุตรยังเคยรับบิณฑบาตจากท่าน โดยที่มีอุปนิสัยน้อมไปในการทำบุญ เช่นนั้น เมื่อมาอยู่ที่วัดเวฬุวันท่านก็ได้ชวนช่วยรับใช้พระในด้านต่าง ๆ อาทิ ถางหญ้า กวาดบริเวณวัด จัดน้ำฉันน้ำใช้ถวายและซักจีวร พระในวัดเวฬุวันก็มีเมตตาสงเคราะห์ท่านด้วยอาหารการกินและที่อยู่อาศัย ซึ่งทำให้ท่านพอมีความสุขตามสมควรแก่สภาพการออกบวช พระราชนิพนธ์ที่อาศัยวัดเวฬุวันอยู่นั้น ท่านได้เรียนรู้ว่าชีวิตพระเป็นชีวิตที่สงบไม่วุ่นวาย จึงปรารถนาจะมีชีวิตที่สงบอย่างนั้นบ้าง วันหนึ่งจึงเข้าไปหาพระที่คุ้นเคยกันแล้วแจ้งความประสงค์ให้ทราบ พระทั้งหลายไม่มีรูปได้รับบวชให้ท่านเพราะท่านแก่เกินไปเกรงว่าจะปฏิบัติไม่ได้เต็มที่ แม้จะไม่มีพระรูปได้รับบวชให้ท่านก็ยังไม่เลิกล้มความตั้งใจ วันหนึ่งท่านเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า แล้วกราบทูลให้ทรงทราบถึงความประสงค์ของตน พระพุทธเจ้าทรงตรวดดูอุปนิสัยของท่านแล้วเห็นว่าแม้จะแก่แต่ก็สามารถบรรลุหัตถ์ได้ จึงตรัสสั่งให้ประชุมสงฆ์แล้วถามว่าจะมีใครสงเคราะห์ให้พราหมณ์นี้ได้บวชได้บ้าง ในที่ประชุมสงฆ์ครั้งนั้นมีพระสารีบุตรรวมอยู่ด้วย พระสารีบุตรระลึกได้ว่าครั้งหนึ่งเคยได้รับบิณฑบาตเป็นข้าว ๑ ททัพจากท่าน จึงกราบทูลขอรับสงเคราะห์บวชให้ พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระสารีบุตรบวชให้ท่านด้วยวิธีบวชแบบ “ญัตติจิตตถกรรมอุปสัมปทา”<sup>๗๒</sup>

สรุปว่า พระเอตทัคคะทั้ง ๕ รูป เป็นพระอริยสาวก แม้จะบวชเมื่อมีอายุมาก ก็สามารถเป็นกำลังสำคัญของพุทธศาสนาได้ และโดยเฉพาะด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ซึ่งได้มีส่วนสำคัญที่ทำให้พระพุทธศาสนาแผ่ขยายสู่ประชาชนอย่างรวดเร็ว และสร้างความเจริญมั่นคงได้อย่างมหาศาล พระมหาลกภิกขุ (พระหลวงตา) เป็นพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท ที่มีชีวิตอย่างสามัญทั่วไป มาจากตระกูลและครอบครัวแตกต่างกันอย่างมาก เมื่อเข้ามาสู่ร่มเงาของกาสรพัต ทำให้ความแตกต่างทางชาติตระกูลและชนชั้นมีความทัดเทียมกัน เคารพกันด้วยหลักอาวุโสทางพรรษากาล แต่คุณลักษณะพิเศษเฉพาะตนนั้นไม่อาจนำมาวัดกันได้ เพราะเป็นเรื่องของบารมีธรรม ที่แต่ละท่านได้ตั้งสัจจาธิษฐานไว้นั้นแตกต่างกัน “บทบาทของท่านนั้นจะอยู่ในลักษณะของความสัมพันธ์กับบุคคลต่างๆ โดยการที่ท่านได้มีส่วนช่วยในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เป็นไปด้วยดีมีทั้งบุคคลในพระพุทธศาสนาและนอก

<sup>๗๒</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๓.